

בין תכלת ללבן

טעמים של גדולי ישראל המתנגדים לחידוש התכלת

בין תכלת ללבן

טעם ההתנגדות לחידוש מצות התכלת בזמן הזה

ע"פ דברי גדולי הדורות

מהדורה רביעית

פרשת שלח ה'תשע"ט

נערך בס"ד ע"י שלמה חיים אומן

רח' נתיבות המשפט 6/ 84

מודיעין עילית

ניתן להשיג בכתובת הנ"ל

וכן במייל avaumann@gmail.com

הקדמה

הנה בשנים האחרונות מתרבים הפרסומים והחוברות הקוראים לבני התורה לחדש את מצות התכלת, ומביאים ראיות והוכחות שונות שהנה נמצא התכלת האמיתית, ושיש חובה לילך עם תכלת זו וכל הנמנע מבטל מצות עשה וכו', ודוחים את כל טענות המתנגדים לומר שאין בהם ממש או שהם לא שייכים לסוג זה וכיוצ"ב, ומי שקורא דבריהם שואל את עצמו מדוע באמת רוב גדו"י ות"ח ובני התורה לא לובשים את התכלת החדשה.

ועל כן התחלתי לבדוק בעצמי מה עומד מאחורי התנגדות גדולי ישראל ורוב הרבנים ללבוש תכלת, ומה טעמים של אלו הנוקטים בשב ואל תעשה להיבטל ממצוה חשובה זו לקיימה בשלימות, ומצאתי בס"ד טעמים רבים ונכבדים מפיהם ומפי כתבם של דברי גדולי ישראל זצוק"ל בדורות האחרונים, וכן דברי גדו"י החיים עמנו לאו"ט אמץ, אשר מפיהם אנו חיים.

ומגו דזכי לנפשיה זכי נמי לאחרני, מחמת שיש רבים השואלים מדוע לא התקבל חידוש זה אצל כלל ישראל וגדולי הרבנים, ובאתי בחוברת זו להעמיד באופן מסודר את טעמים ונימוקים של גדולי ישראל שהתנגדו לחידוש מצות התכלת בזמנינו [גם מספק]. ובפרט להראות שהטעמים שנתנו גדו"י בדורות הקודמים שלא לחדש את התכלת שייכים גם בזמנינו עכ"פ בחלקם. וכן להראות שגם בזמנינו שאומרים שהתגלה סוג חדש שכביכול הוא באמת התכלת, בכל זאת גדו"י דוחים את הענין ומורים שלא ללבושו.

ואף שיש רבנים שסוברים שיש להם תשובות לחלק מהטענות שהובאו כאן [וכפי שהאר"י האדמו"ר מראדזין בספרו פתיל תכלת להשיב על הרבה טענות שטענו כנגדו אז, וישנם עוד עשרות חיבורים שהשיבו על הטענות], מ"מ מאחר **והדברים המובאים כאן נאמרו ע"י גדולי ישראל ות"ח גדולים שאמרו את הדבר הלכה למעשה**, ע"כ וודאי שעלינו מוטל לשמוע בקול דברי חכמים ולהימנע מלבישת החוטים הצבועים בתכלת.

ויש לציין עוד שלא כפי שחושבים בטעות רבים מבני התורה, וכפי שמפרסמים מחדשי התכלת בספריהם, שכביכול גדולי ישראל לא נכנסו לנושא זה לעומק ולכן הם לא מקבלים את חידוש התכלת, ואילו היו רואים את ההוכחות היו משתכנעים שיש להטיל תכלת, **טענה זו היא טעות גמורה**, וכפי שבזמן האדמו"ר מראדזין היו מגדולי ישראל שראו את ההוכחות שלו ולא השתכנעו שיש בזה ממש, כמו כן בזמנינו גדולי ישראל ראו את הראיות ודחו אותם, ונציין כאן את מה שידוע לי בענין זה וכפי שהובא בקונטרס שלפנינו [ובעיקר בנספח], הגר"מ שטרנבוך והגר"ח קניבסקי והגר"א וויס והגר"ד לנדו שליט"א עיינו בחיבורים שנתחברו להוכיח על התכלת החדשה [ארגמן] [וכן הביאו לפני מרן הגר"ח קצמר צבוע בתכלת ובדקו את העמידות שלו בכביסה חזקה מאד] ולא קיבלו את הראיות, וכן הביאו את הראיות לפני מרן הגר"ש אלישיב והגראי"ל שטינמן זצוק"ל והגר"נ קרליץ שליט"א ולא קיבלו אותם, וכמו"כ יש ת"ח רבים וכן חוקרים שבדקו ובררו ובכ"ז דחו את הראיות וכמובא בנספח.

וראוי להקדים שהטעמים המובאים כאן מחולקים לכמה סוגים בארבעה פרקים, פרק א' טעמים מדוע גדולי ישראל לא בודקים ומחפשים את התכלת, פרק שני טעמים מדוע קשה עד בלתי אפשרי לזהות בימינו את התכלת של התורה, פרק שלישי טעמים למה לא צריך לחוש לדברי האומרים שיש תכלת, מאחר שיש אנשים שכן בררו הם ולטענתם יש כאן ספק, פרק רביעי טעמים שיש להמנע מללבוש גם אם הזיהוי הוא וודאי, פרק חמישי דברי הפוסקים עד כמה חיוב הטלת תכלת בציצית.

ויש לציין שעיקר הטענות המובאות בקונטרס זה הינם טענות הנוגעות לעצם חידוש מצות התכלת בזמן הזה, ולא נכנסתי לדון לעומק לגבי עצם הזיהוי של מין מסוים כתכלת ומה שערערו עליו גדולי ישראל ושאר רבנים וחוקרים, כגון שהוא דג טמא או שאינו מתאים לסימני חז"ל וכיוצ"ב, ורק בנספח הזכרנו בקצרה כמה מראי מקומות בזה.

הן אמנם שבליקוט זה הושקע עמל רב, לאסוף את כל החומר, ולהביא את הדברים באופן שיהיו מדויקים ככתבם וכלשונם, ועברו עליו כמה ת"ח והעירו הערותיהם ששולבו בחוברת, וכאן יש להזכיר לטובה את הרבנים החשובים הרד"ג ר' חנוך נריה והרב רפאל פלדמן שליט"א, מגדולי הת"ח בכולל שע"י ישיבת מיר, ששמו עיונם על החוברת והאירו הערותיהם המחכימות בהרבה חלקים הן בהלכה והן באגדה, וישר כוחם על כך.

ומ"מ מכיוון שכל טעם המובא כאן הוא סוגיא בפנ"ע שיש להיכנס בה לעומקה ולרחבה, וחלקם דברים התלולים בסברא ובאובנתא דליבא של גדולי ישראל, ע"כ הבאתי את תמצית הדברים עם המקורות ותן לחכם ויחכם עוד, ואם טעיתי איתי תלין משוגתי. [ואשמח לקבל הארות והערות].

ואמנם הדבר פשוט וברור שלמרות שמובא כאן טעמים רבים להימנע מלבישת התכלת בזה"ז, מ"מ אין זה פוטר אותנו מלהצטער על כך ולקוות ולהתפלל ולהשתוקק שתחזור המצוה ונוכל לקיים מצות ציצית בשלימות. ונביא כאן בענין זה את לשונו הטהור של ר' יהונתן איבשיץ ביערות דבש [ח"ב דרוש ב'] "וזהו צרי ומזור לנו כי בעו"ה אנחנו בגולה רובי מצוות אין לנו לקיים ובמה יתכפר ויתרצה עבד אל אדוניו ואפילו מצות ציצית אין בדינו בשלימות בעו"ה כי אין לנו תכלת, אבל זאת נחמתנו כי הואיל ואין סיפק בדינו לקיים המצוות יש לנו שכר כעושה מצוה, רק זהו למי שלבו דוי וכואב על מניעת המצוה וכו' ולכן חובה על כל איש בשומו ציצית בבגדו לזכור במצות התכלת ולהתאנח בשברון מתנים על אשר אי אפשר לקיים המצוה בשלימות".

תוכן עניינים

7	פרק א' - הטעמים שאין צריך להזדקק לחידוש התכלת כלל
7	הקדמה והבהרה לפרק א
7	התכלת נגנז עד ביאת משיח
10	אין לחדש מצות ע"י חיפוש בגניזות ובכתבי האומות
11	על התכלת לא נאמר בתורה 'לדורותם'
11	לדעת האריז"ל אין לנו תכלת בגלות
12	א"א לחדש מצות התכלת בלי מסורת
14	פרק ב - סיבות שא"א לסמוך על זיהוי מין מסוים כתכלת
14	אין הוכחות ברורות שהוא התכלת [ואדרבה יש עליו הרבה פירוכות]
14	אין ידוע גוון התכלת מהו
15	אין הכרעה אם מערבים סממנים נוספים בצביעת התכלת
15	אין הכרעה מה הם הסממנים לבדוק שהצבע לא משתנה
16	יחיד ורבים הלכה כרבים
17	פרק ג - הטעמים שלא להחמיר מספק
17	חשש כלאים בציצית פשתן
17	אין דין ספק דאורייתא לחומרא כשאין וודאי קיום
18	יש חשש איסור של קלא אילן
19	חשש בל תוסיף אם זה לא התכלת
19	נמצא מחסר חוט לבן וי"א שהציצית פסולה [או שעובר על בל תגרע]
19	בעינן שהחוטם יהיו בצבע הטלית
20	חשש יוהרא
20	חשש דלמא אתי למיסרך
21	פרק ד - הטעמים להמנע מללבוש גם אם זה התכלת האמיתי
21	חשש בל תגרע או בל תוסיף במנין חוטי התכלת לשיטות השונות
22	חשש שיבואו לחדש דברים נוספים שאין דעת חכמים נוחה מהם
22	לא תתגודדו
22	פרק ה - דברי האחרונים בגדר מצות התכלת [בקצרה]

- 22..... איך לובשים ד' כנפות [מצמר] ומבטלים בידים מצות תכלת
- 23..... איך לובשים רק לבן ועוברים על כל תגרע של התכלת
- 24..... י"א שתכלת הוא למצוה מן המובחר
- 24..... עוד אימרות מגדו"י ות"ח בענין חידוש התכלת
- 28..... דברי הנחרצים של הערוך השולחן בענין חידוש התכלת
- 29..... סיכום חלקי של הטעמים שנאמרו ע"י גדולי ישראל
- 30..... מקורות לדיונים בענין דחיית ההוכחות למציאת חלזון התכלת

פרק א' – הטעמים שאין צריך להזדקק לחידוש התכלת כלל

הקדמה והבהרה לפרק א

צריך להקדים הבהרה חשובה שהטעמים המובאים בפרק זה אינם באים לדחות זיהוי מסוים כמין חלזון התכלת [פרט לטעם הראשון שיש בו משום דחיה לאפשרות מציאת התכלת בזמן הגלות] וכל עיקרם בא לדחות את העיסוק בנושא ע"י חיפוש וחיטוט כדי למצוא את התכלת ולבודקו עם הסימנים וכו', ולכן גדולי ישראל לא מתייחסים ברצינות לכל הנושא ודוחים את השואלים בדברי המדרש שהתכלת נגנזה¹.

וכמו כן הטעמים המובאים בפרק זה באים לאפוקי מדברי האומרים שהתכלת רק נאבדה ונשתכחה ע"י גזירת הרומאים או היוונים וכיוצ"ב, וממילא לדבריהם ודאי שאין אנו צריכים 'לקיים' את גזירת הרומאים ועלינו לחפש את התכלת ולהחזיר אבידה לבעליה, וכנגד זה הארכת להביא מדברי המדרשים, כפי שפרשו האחרונים שהתכלת נגנזה בהשגחה עליונה, ואף נרמז גניזה זו בפרשת ציצית עצמה, ושהטעמים לגניזה זו עדיין לא פג תוקפם.

התכלת נגנז עד ביאת משיח

בתחילת דברינו יש להקדים שמתחילת גילוי התכלת היו שני סוגים עקריים שהצליחו לצבוע מהם חוטי תכלת² ועליהם נסוב הפולמוס לחייב או לשלול [אמנם ישנם עוד ג' סוגים

לפחות שלא צבעו בהם בפועל ולא פשטו] הראשון הוא של האדמו"ר מראדזין הגה"ק ר' גרשון חנוך העניך ליינר זצוק"ל, שגילה את הדג הדיו 'דיונון הרוקחים' והתחיל לצבוע ממנו בשנת תרמ"ט לערך³ וראה בהערה שכבר קדמו לו בזיהוי זה כמאה שנה קודם⁴ והשני הוא התכלת שהתגלתה בימינו [שנת תשמ"ח] ע"י הרב אליהו טבגר שחידש להטיל את התכלת של חלזון שנקרא 'ארגמון קהא קוצים' ובשמו המדעי ה'מורקס טרונקולוס' או 'פורפורה'⁵.

³ בא' דחנוכה תרמ"ט צבע האדמו"ר פעם ראשונה עם התכלת שמצא, [כן כתב בהקדמה לעין התכלת עמ' 30] וכן צבעו אחריו חסידיו וחסידיו ברסלב שהיה להם שמועה בשם מוהר"ן מברסלב שהתכלת עתיד להתגלות בשנת תרח"ס, (ראה בברורי הלכות [ר"י רובין] עמ' רנ"ב.) ובשו"ת התעוררות תשובה [ח"י ס' ר"פ] כשדן בארוכה בענין חידוש עבודת הקרבנות בזמן הזה, כותב שלענין בגדי כהונה שצריך תכלת כותב שנוכל להמציא בטוב מה שאחד מגדולי זמננו ה"ה הגה"ק הנ"ל העלה שמצא החילזון, וכן ביקש המהרש"ם מבערזאן בצוואתו [נדפס בתחילת ספרו תכלת מרדכי] שיקברוהו בציצית שלו שיש בה תכלת, וכן הגאון ר' עקיבא יוסף שלזינגר מירושלים לבש תכלת זו ופרסם ע"כ מאמרים בקובץ תל תלפיות, [ומחמת ענין זה [ועוד חידושים שחידש] יצאו נגדו כמה מחכמי ירושלים ואכמ"ל] ובארחות רבינו ח"א עמ' רמז מובא שהגאון רבי איצלה מפוניבז' נהג ללבוש תכלת בצנעא. [וכן מובא במוסף שבת קודש פ' ויגש תשס"ו שיש שמועה שהגר"ח ברלין והגר"ע גרודזנסקי לבשו תכלת בצנעא, ויש לפקפק בשמועה זו וכפי שהוא להלן בשם שהתנגדו לתכלת].

⁴ אמנם יש לציין כי כבר מאה שנה קודם לכן עלה רעיון דומה, שבשנת תקנ"ג נדפס שו"ת בשמים ראש [לר' שאול בן הגרצ"ה ברלין] (ובזמנו היו פולמוסים גדולים סביב הסמכות של הספר הנ"ל ומחברו ואכמ"ל, ויש לציין עוד שרבים מגדולי הפוסקים ציינו לספר הנ"ל כהרעק"א והפמ"ג [ועוד]) ושם בס"י רמ"ד יש שאלה על א' שמצא דג וסבר שאפשר שהוא המקור לתכלת של התורה, ושאל האם אפשר לצבוע בו חוטי הציצית, ואף אם לא בתורת וודאי עכ"פ זכר לתכלת, והשיב שם שלא להשתמש בו מכמה סיבות, אחת משום שהזיהוי לא מתאים לחז"ל, ועוד שהרי אין לנו ידיעה איזה גוון הוא צריך להיות שזה היה להם איש מפי איש ונעלם מאיתנו, וגם לא ידוע לנו איך צובעים בו, ומצד זכר לתכלת ג"כ אין להטיל שמא כשנוכה לתכלת האמיתית ישארו עם הפסולה עי"ש ובכסא דהרסנא. וכן בשנת תר"ג נדפס ס' דברי יוסף [שווארץ] ח"ב ס' לט ושם כותב שמה שנמצא עד היום בחופי הים התיכון בין חיפה לעכו חלזון שנקרא 'פורפור' שנקע' אינו החלזון מכיוון שהוא טמא ובחז"ל מבואר שהוא כדג ומשמע שהוא טהור עי"ש.

⁵ יודוע על כמה ת"ח שהצטרפו ללבישת תכלת זו מספק [שמה זו התכלת או שמה א"צ מין מסוים לתכלת], כדוגמת הגר"ש זילברמן והגר"ש דבליצקי והגרמ"מ קארפ והגר"י בעלסקי והגר"נ גולדברג ועוד.

¹ ובאמת יתכן שלפי טעמים אלו מי שכן בדק וחקר ומצא שקרוב מאוד שזה התכלת ומשוכנע בדבר ע"ז ציורת התורה יש מקום גדול לחייב אותו בלבישה, וכפי שאמרו כמה מגדולי ישראל לאותם אנשים שאמרו להם שהם משוכנעים שזה התכלת. אמנם יש לסייג שלפי המתבאר בענפים הבאים שיש חששות מהותיים בלבישת "התכלת" שמשום כך יש להימנע מלהטיל בבגדו את מה שחושב לחוטי תכלת, אם אין לו בזה ודאות גמורה שהוא התכלת.

² והיה עוד מין חלזון שמצא הרב יצחק אייזיק הלוי הרצוג שנקרא 'ינטניה' – סגולית' והוא מתאים עם סימני הגמ' וכדלקמן, אלא שלא הצליחו לצבוע ממנו צמר בתכלת זו שיקלט בצמר בצורה טובה.

והטעם הראשון שהוזכר בדברי גדולי ישראל שנדרשו לענין זה הוא שהתכלת נגנז, וכדאיתא במדרש רבה פ' שלח וז"ל אלא מצוה להביא לבן ותכלת ויעשה, אימתי כשהוא תכלת ועכשיו אין לנו אלא לבן שהתכלת נגנז.⁶ ע"כ. ובתנחומא שם איתא אימתי כשיהיה תכלת ועכשיו אין לנו אלא לבן שהתכלת נגנז מצוה בלבן,

וכן איתא בספרי דברים פ' וזאת הברכה פיסקא שנד איתא וז"ל אמר רבי יוסי פעם אחת הייתי מהלך מכזיב לצור ומצאתי זקן אחד, אמרתי לו פרנסתך במה, אמר לי מחלזון, אמרתי לו וכי מצוי הוא, אמר לי השמים שיש מקום בים שמוטל בהרים וסממיות מקיפות אותו ואין לך אדם שהולך לשם שאין סממיות מכישות אותו ומת ונימק במקומו,⁷ אמרתי ניכר הוא שנגנז לצדיקים לעתיד לבא,⁸ וספוני טמוני חול, ספוני זו חלזון וכו'. והובא בביאור הגר"א סי' ט' ס"ב כמקור לדברי השו"ע שכ' שהיום אין לנו תכלת.⁹

ובישועות מלכו להגאון ר' ישראל יהושע טרונק אבדק"ק קוטנא [או"ח סי' א'–ג'] כתב וז"ל...ולכן אין לנו להחמיר ולחוש לצבוע חוט עם דם הדג, אחר שכבר הוחזק אצל ישראל יותר מאלף שנה שנגנז התכלת כדברי הספרי והאריז"ל. ועוד כ' [סי' ג'] וז"ל שהאמוראים האחרונים היו מסייעים לגנוז התכלת¹⁰ מחמת שהכריעו שהתכלת אינו מעכב את הלבן אולם קודם לכן היה תכלת כמבואר בגמ' דחששו לשיטות שהתכלת מעכב את הלבן עכ"ד.

ובמעשי למלך¹¹ להגאון ר' ישעיה זילברשטיין אב"ד וויצען מגדולי רבני הונגריה לפני כמאה שנה [פ"ח מבלי המקדש הי"ג] כ' שנגנז יחד עם סיום מלכות ונשיאות בית דוד¹² עד שיבוא משיח. וכן אמר הגר"ד סולוביצ'יק בשם הבית הלוי [ישורון י' עמ' תערב] שדבר שנגנז אין אפשרות למוצאו עד שיתגלה מן השמים, וראה בהערה דברי בעל 'הלשם'.¹³

זמן ויתגלה התכלת, וע"כ כ' הגר"א שכיון שהתכלת נגנז אי"כ לא יתגלה עד שיבוא משיח והפוסקים לא כתבו הלכתא למשיחא, וכן אמר הגר"מ שפירא.
¹⁰ עיי' בדברי התפא"י שהובא להלן שבימי הגאונים ביטלו את התכלת.

¹¹ וראה עוד בס' 'שולחן מלכים' להרמ"צ לנדא דיין בגרוסוורדיין [רומניה שנת תרצ"א] עמ' ר' שהאריך שאין ללבוש תכלת והביא כמה מהטעמים המובאים כאן וביארם, ודחה מה שהשיב עליהם בעל 'התכלת'.

¹² ובזה מיישב את הטענה של האדמו"ר מראדזין ועוד שהתכלת לא נגנז בחורבן הבית שהרי מוכח מהגמרא שהיה לאמוראים תכלת, ועל זה כ' המעשי למלך שצ"ל שהתכלת נהג גם בזמן נשיאות בית דוד שפסקה רק בזמן הגאונים עיי"ש.

¹³ בס' מעיל שמואל [להגרש"א יודלביץ קו' הדרת המעיל עמ' י' וכן במעילו של שמואל עמ' רעב] מובא ששאל את הגה"ק בעל 'הלשם' מדוע הוא נמנע מלברך על אתרוג מחשש מורכב, וכי

⁶ ואף לדברי העץ יוסף על המדרש שמפרש ע"פ רש"י במקו"א [פסחים ס"ב: לגבי ספר יוחסין] שנגנז הכוונה 'נשתכח', מ"מ סוברים גדו"י שא"א להחזירו בלא מסורת אלא ע"י אדם גדול שיסככימו עמו רוב גדו"י וכפי שיתבאר להלן.

⁷ ויש שהוכיחו מכאן שאין זה החלזון אם הצליחו למצוא אותו בלי שתכיש אותם הסממיות.

⁸ עיי' בפירוש הר"ד פארדו שכ' וז"ל זכיתי ומצאתי בערכי הכנויים⁸ וזה לשונו תכלת ישנו בשלש בחינות בנוקבא ובדכורא ובאימא וכו' עיי' שיש ג' מיני תכלת יש דומה לים ויש דומה לרקיע ויש בבחינת כסא הכבוד. ומסיים שלפ"ז אפשר שחלקם באמת נגנזו והביא דבריו בס' פתיל תכלת להאדמו"ר מראדזין [עמ' 122].

⁹ ונראה שהגר"א התכוון לומר שזה מכוון משמים שהיום אין תכלת ולא רק משום שלא יודעים. וכן ביארו בדבריו הגר"מ שפירא והגר"א וייס, ויש להוסיף עוד שיתכן שבא לבאר מדוע השו"ע והפוסקים לא ראו צורך לכתוב ה' תכלת שמא יבוא

וכ"כ הגר"פ פערלא [בהגהותיו]¹⁴ למאמר 'פתיל תכלת' של האדמו"ר מראדזין שכתב שם במאמר דאין לומר לביה אנסיה מחמת שהוא מסופק וכו' וכתב ע"ז הגר"פ וז"ל אבל י"ל ליביה אנסיה מחמת שסומך על מאות שנים שאין תכלת בעולם עד שאמרו במדרשים שנגנז לעתיד לבוא וא"כ תכלת זו שמצא המחבר הוא נגד חזקת איסור שיש בו 'לא תשא'¹⁵ כמבואר בפסיקתא רבתי [פיסקא דעשרת הדברות פכ"ב פסקא תנינא] אם לפי האמת אינו התכלת האמיתי, ואף שהמחבר טרח לישב דברי המדרשים אין הדברים מוכרחים, וגם לשון חז"ל אין יוצא מידי פשוטו עכ"ד. וראה לשונו בפירושו לרס"ג 'אחר שנגנז התכלת ולא ימצא עוד בעולם'.

והגר"ז ידלר [תלמיד המהרי"ל דיסקין] בפי' תפארת ציון על המדרש שם כ' שלפי המדרש אם יאמר לך אדם שיש לו תכלת אל תאמין לו משום שנגנז, וכן טען הגר"ח ברלין¹⁶ [נשמת חיים רכ"ד], וכן בשו"ת דברי יואל לרבי יואל טייטלבוים מסאטמר [סי' מ"ד].

וכן הביא מרן הגר"ש אלישיב [בקובץ תשובות ח"א סי' ב'] את דברי המדרש הנ"ל שמחמת כן אין לחדש את התכלת, וכן הביאו בתשובות והנהגות להגר"מ שטרנבוך [ח"א סי' כ"ו, ח"ד סי' ה', ח"ו סי' ג'], וכ' שהקב"ה גנז לתכלת ולא יהיה בתוכנו עד ביאת משיח צדקינו בב"א. וכ"כ הגר"ר מנשה קליין [שו"ת משנה הלכות חט"ו בהקדמה] שהתכלת נגנז בכוונה ואין בזה"ז דין תכלת.

וראה בתשובות הגר"ח קניבסקי [דעת נוטה ציצית תשו' רעג-רעז] שכתב וז"ל אין בדבריהם ממש שחז"ל אמרו שהתכלת נגנז, עוד נשאל דלא נזכר בחז"ל עד אימתי נגנז והשיב וז"ל כמו כל הדברים שנגנזו ואין עתידין להגלות עד יבוא גואל עיי' אבות דר' נתן פמ"א הי"ב עכ"ל. ועוד שאלו אותו שם שיש ראיות מהקדמונים כהמהרי"ל [תשובות חדשות סי' ה'] והרדב"ז [ח"ד סי' תרפה] ועוד אחרונים שלכאו' משמע מדבריהם שאפשר למצוא את התכלת, והשיב הגר"ח וז"ל אין ראיות ברורות ומשיח אי"ה יביא את התכלת.¹⁷

יתכן שמשמים בטלו לנו מצות אתרוג, והשיב לו ה'לשם' שכן ראינו בתכלת שבטלה לנו היום עכ"ד. ומשמע שסבר שמשמים ביטלו לנו את מצות התכלת.

¹⁴ רמ"מ כשר בספרו 'דברי מנחם' ח"ו סי' ג' מעיד שראה את ספרי הגאון מראדזין 'פתיל תכלת' שפוני טמוני חולי ויעין התכלת' עם השגות הגר"פ פערלא, וראה שמשיג על דבריו בהרבה מקומות, (ועיי' בדברי מנחם שמביא באריכות גדולה את הטענות שנאמרו כנגד התכלת ומפלפל בהם הרבה).

¹⁵ ויש להעיר שבפסיקתא שם מדובר על אדם שהולך בטלית ותפילין ועובר עבירות, וצ"ב מה עניינו למי שמטיל תכלת מספק. וכן העיר בסי' דברי מנחם [כשר] שם.

¹⁶ ראה לעיל הע' 3 שהובא שלבש תכלת בצנעא.

¹⁷ עוד יש לומר לדברי הגר"ח קרליץ ועוד שהובאו לקמן שכתבו שהאפשרות לחדש את התכלת הוא רק עיי' (א) אדם גדול (ב) עם רוח"ק (ג) ושיסכימו עמו רוב חכמי ישראל, אי"כ אפשר שגם לדברי אחרונים אלו שאפשר לחדש את התכלת, זה היה רק בזמנם שהדור היה כשר ואין חשש שיבואו אחרים וימציאו חדשות אחרות, אולם בדורינו הפרוץ בעוה"ר יתכן ויסכימו שאפשר לחדש רק בתנאים הנ"ל.

וכן אמר הגר"ע יוסף בשיעורו, שמובא בחז"ל שהתכלת נגנז לצדיקים לעת"ל, וא"כ אי"ז התכלת, ולכן לא שמים אותו¹⁸. וכן אמר הגר"א פינקל¹⁹ וכ"כ הגר"א וייס [מנחת אשר ח"ב סי' ב'²⁰] והוסיף שם שיתכן שאין לנו אפשרות כלל למצוא היום תכלת כי הוא נכחד, וכ"כ הגר"ר אליהו שלזינגר רב שכונת גילה [שו"ת שואלין ודורשין סי' צ"א] [וכע"ז אמרו עוד ת"ח].

והגר"מ שפירא אמר בשיעור שמסר בענין מצות התכלת²¹ 'שכשאבדנו את הארץ אבדנו גם את התכלת ונלקחה מאתנו המצוה'²².

אין לחדש מצות ע"י חיפוש בגניזות ובכתבי האומות

ובהמשך לענין זה יש לציין לדברי החזו"א בתשובות וכתבים סי' ט' 'אין אני רגיל בחיפושים ובחקר קדמוניות ואני מתנגד לדרך זו כי איננה בטוחה'. וראה מה שכתב הסטייפלר בחיי עולם פכ"ד וז"ל ובתקופות האחרונות התחילו לחפור במעמקי האדמה לחטט

אחר שרידי עתיקות וכל משהו שימצאו ישמחו עליו כעל כל הון ויבנו על פיו מגדל צעצועים שטויות והבלים שאין להעלות על הכתב ובכלל שרידי עתיקות יש הרבה מהם מזוייפים וכו' עכ"ל.

וכ"כ מרן הגר"ח ק בטעמא דקרא פ' שלח שמביא המעשה עם רבב"ח וב"ב עד. שראה את מתי המדבר ורצה ליקח כנף מהציצית שלהם להראות בבית המדרש איך נהגו בקשירת החוליות בזמנם, ולבסוף לא איסתייעא מילתא עיי"ש, וכתב הגר"ח שרואים מכאן 'שאיין זה רצון הקב"ה לברר הלכה על פי זה שמחטט בדברים עתיקים רק ע"פ התורה עצמה' עכ"ד.

ושמעתי שהגר"נ קרליץ אמר להגר"ש נדל שהראיות לתכלת זו אינם מבית המדרש שלנו. וכדברים האלה כ' הגר"א וייס בתשובה שם 'יסלח לי כת"ר אך כמדומני שרוח שטות אחזה במי שמעלה על דעתו להביא סמך להלכה מכתבים אלו של חכמי האומות מלפני אלפי שנים' ע"כ.

וכן אמר הגר"מ שפירא בשיעור הנ"ל 'שלגלות דבר גנוז לא כל אחד הוא בר הכי או לא כל דור בר הכי וכו', מכיוון שדבר שנגנז לא מוצאים ע"י מחקרים, זה צריך להיות דבר ברור, שרק דבר שאבד אפשר למצוא ואילו דבר שנגנז יתגלה רק כשהגניזה תתגלה'. וכן

¹⁸ ספר 'מעין אומר' [תשו' מהגר"ע יוסף שהשיב לשואלים בע"פ] ח"א סי' ג'.

¹⁹ מפי נכדו רנ"צ שפירא.

²⁰ עיי"ש באורך ובסי' ג' ד' וה' התכתבות עם א' ממחדשי התכלת ודוחה שם את הראיות לחלזון המורקעס מכל וכל.

²¹ פ' שלח י"ז סיוון תשע"ו [נמצא בקול הלשון]

²² יש מביאים שכתב הרה"ק ר' שמשון מאוסטרופוליא זי"ע בספרו מחנה דן דף רצ"ה וזת"ד 'אין לנו תכלת כי לאחר החורבן נגנז והנה זה ימשך עד ת"ר לאלף הששי שאז יתחיל אור החכמה להאיר על מלכות והנה אז יקום אחד משורשה ובכח התורה ויברר וילבן מציאות התכלת ודיינו ובכח זה יעשה את התכלת בפועל ובדאי שבדורו לא יסכימו על זה במהרה וכו' עכ"ל"ק. [אמנם הדברים לא נמצאו במקורם והר"מ גלבשטיין פקפק בזה]

שמעתי בשם הג"ר ישראל בונים שרייבר, שבאו לפניו אברכים להראות לו ראיות לתכלת, אמר שאינו רוצה להתייחס כלל לראיות אלו כיוון שאין למדים הלכה מפי מחקרים וכתבי הגויים.

על התכלת לא נאמר בתורה 'לדורות'

עוד טענה הביאו גדו"י כשדנו לגבי התכלת החדשה, ציינו את דברי האוה"ח הק' [בפ' שלח] שביאר למה לא כתוב בתורה 'לדורות' על התכלת רק על הלבן. וז"ל "אכן לצד שיש במצות ציצית ב' דברים הלבן והתכלת, הלבן ישנו בכל זמן, והתכלת יש זמן שאינו מצוי, ונתחכם ה' ואמר לדורותם קודם זכרון התכלת לומר שהלבן לדורותם אבל תכלת כשאינו בנמצא אין חיוב בו, וכו'" עכ"ל.

ובחומש הגר"א [מכון מורשת הישיבות] הביא מספר רשימות תלמידים ממרן הגרי"ז בשם הגר"א וז"ל דייק מרן הגר"א ממה שכתוב בפסוק מילת 'לדורותם' בין הפסוק 'ועשו להם ציצית לבין 'ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת', ללמד בא שרק המצוה גופא דהיינו חוטי לבן נאמרה לדורות אבל לא חוט התכלת, ועתה כבר נגנו ואיננו כדאיתא במדרש, ע"כ.

וכע"ז כ' הרבה מגדולי מפרשי התורה כאן כגון מהר"י קרא והאלשיך והחת"ס וכ"כ בשו"ת התעוררות תשובה ועוד.

והגרי"פ פערלא על הרס"ג גמצוה ז' ביאר שגם למ"ד שהתכלת מעכב את הלבן מ"מ בזמן הזה שאין תכלת מודו שאינו מעכב מדכתיב 'לדורותם'. וזה הביאור ברבנו בחיי [פ' שלח] שפסק כרבי שתכלת ולבן מעכבים זא"ז, ואעפ"כ כ' שהיום אינם מעכבים עיי"ש.

וא"כ חזינן שכך הוא רצון התורה שיהיה זמן בלא מצות תכלת ואי"ז במקרה שאינו בנמצא, ולכן לא חשו הגדולים בכל הדורות לחפש את התכלת, דמנין לנו שכבר הגיע הזמן שיחזור התכלת²³. [כ"כ ישועות מלכו סי' א', והבית הלוי [ישורון שם], ובתשובה"נ ח"ד שם, ובדעת נוטה שם, וכן במנחת אשר פ' שלח סי' כ"ח]

לדעת האריז"ל אין לנו תכלת בגלות

כ' ב'פרי עץ חיים' למהרח"ו [מעשה הציצית פ"ד] אבל לאחר החורבן²⁴ הם הכל חוטים לבנים ואין לנו תכלת וכו' ובפ"ה כ' כי האמת הוא שבזה"ז אחר החורבן אין בנו כח להטיל תכלת כי

²³ ועד שלא יתברר בבירור גמור שנמצא התכלת עם כל הסימנים במדויק, יש להשאיר על החזקה דמעיכא שאין לנו תכלת, [וכפי שכי' הגרי"פ פערלא בהשגות על ספר התכלת וכדלעיל]

²⁴ ומה שמצינו שהיה לאמוראים תכלת, צ"ל שמהחורבן ואילך התחיל להתמעט [ואולי השתמשו רק במה שנשאר ולא הביאו עוד חלזונות] עד שנתבטל לגמרי וכמש"כ הגר"מ שטרנבוך להלן.

אין אנו משיגים²⁵ וכו' עכ"ל²⁶. [והובא ג"כ בספר נגיד ומצוה דף ט', ובס' נהר שלום להגה"ק המקובל הרש"ש זי"ע כוונות הטלית²⁷ טז. ובמהדו' חדשה עמ' רלז] וכ"כ הישוע"מ שם ע"פ האריז"ל וז"ל בזמן שאין ביהמ"ק אין מצווה²⁸ בתכלת. והמנחת אלעזר (מונקאטש) אמר שהיה ראוי להטיל תכלת מספק, אלא שקבל מאביו ה'דרכי תשובה וזקיננו מהר"ש זיע"א שלפי האריז"ל אין כיום הארה של התכלת וע"כ אין ראוי ללבושו²⁹. ובס' עבודת ישראל [להמגיד מקאזניץ] אבות פ"ג מ"ד מבואר שבזה"ז א"צ תכלת. וכן הרש"ב מליובביץ שלח תשובה להאדמו"ר מראדזין שאינו מטיל תכלת מחמת שקיבל מזקיננו בעל 'התניא' שלדעת האריז"ל אין תכלת בגלות³⁰. וכ"כ באור לישרים פתיל תכלת [ס"ס א'] להג"ר הלל משה

מעשיל גלבשטיין³¹ וכן אמר הגה"צ ר' בן ציון הלברשטאם [ה'קדושת ציון] מבאבוב³², וכן כתב הדברי יואל שם.

וכן כ' בתשובה"נ ח"ד שם וז"ל קבלה בידינו מהקדוש האריז"ל שתכלת דומה לרקיע לרמוז שאנו מונהגים בהשגחתו הגלויה וכו' אבל מן החורבן ואילך שנתמעט והולך גילוי השכינה ואיכא הסתר פנים גם התכלת נגנז, ועוד כ' שם [ח"א שם] שלא ראה שבזמנינו כבר אין הסתר פנים שנוכל לומר שאנו כבר ראויים לגילוי התכלת, ורק בזמן התנאים היה תכלת כיוון שהיה עדיין השגחת ה' בגלוי, וכן אמר הגר"ע יוסף [מעין אומר שם] כשנשאל למה לא לשים תכלת בציצית, והשיב משום דברי האריז"ל שהתכלת לא יתגלה עד ביאת משיח צדקיננו. וכ"כ הגר"א וייס [בתשובה שם]. והגר"ר ליב מינצברג [ירחון תורה ודעת ח"א עמ' ט"ו].

א"א לחדש מצות התכלת בלי

מסורת

הגרי"ז סולוביצ'יק אמר בשם הבית הלוי שאין לעשות דבר חדש – אפי' שיש הוכחות ברורות לדבר זה – בלא

²⁵ ואינו דומה לאלו שמבטלים מצוות סוכה וכיוצא"ב מחמת 'אור מקיף' וכיוצא"ב, ראשית כי בסוכה כל עם ישראל עד היום מקיים את המצוה ולא חושש לזה, משא"כ כאן שאמרו גדולי ישראל מכל העדות [ליטאים חסידים וספרדים] שזה הטעם לכך שאין אנו חוששים ללבוש תכלת אף מספק. וישנן בסוכה המקובלים כתבו שהוא אור מקיף ולא כתבו שא"א לקיים המצוה מחמת זה, ואילו כאן כתבו המקובלים כמה פעמים שאין אנו יכולים לקיים את המצוה מחמת זה.

²⁶ ועי' רב פעלים ח"א סוד ישרים ס"י שמבאר דברי האריז"ל.

²⁷ יש שהעירו [פירוש 'מעיל אליהו' על נהר שלום מהגר"ר אליהו מני מגדולי המקובלים שהיה רב ואב"ד בחברון בשנת תרכ"ד (והלאה) שבסידור הרש"ש מבאר שעיקר הארת התכלת הוא בטלית גדול ושם הביא את כל כוונות התכלת ולא בטלית קטן, וא"כ מה לבשו בזמן המקדש, עיי"ש משכ"ב.

²⁸ צ"ב מה כוונתו 'אין מצוה', הרי ודאי שהמצוה לא בטלה באמת, ואפשר שכונתו לומר שאין הזמן של הגלות ראוי למצוה זו.

²⁹ מובא בס' מאסף לכל המחנות סי' ט' ס"ב.

³⁰ אגרות קודש [מהרש"ב] א' קנח. [מובא בפסקי תשובות סי' ט']

³¹ מגדולי חכמי ירושלים בזמנו של הראדזינר שכ' בשנת תרמ"ט מאמר פתיל תכלת נגד חידוש התכלת בדברים חריפים מאד, וקיבל הסכמות ומכתבים מחכמי האשכנזים כהגר"ש מסלנט ועוד וכן מחכמי הספרדים בירושלים הגאון רבי רפאל מאיר פיניזיל הראשון לציון והגאון רבי רפאל יצחק ישראל ראב"ד בירושלים והגאון רבי רחמים יוסף פראנקו ראב"ד בחברון שמתנגדים לחידוש התכלת עיי"ש בדבריהם, והרב יעקב שאול אלישר בעל 'ישא ברכה' כתב לו בתוך הדברים שכל המשנה ידו על התחנותה עיי"ש.

³² קובץ גינת ורדים [סאטמר] ט"ז עמ' רא

מסורת ברורה והוסיף שע"ז נאמר הפסוק [דברים לב ז'] "שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך" [ראה בסוף הקונטרס את הנוסח המלא] (ישורון שם, ובעובדות והנהגות לבית בריסק ח"א עמ' רס"ז³³) וטעם זה נזכר גם בשו"ת שאילת שלמה סי' סד.³⁴ וכן אמר הגר"א ל שטינמן בתשובה לשואל, וכ"כ בדעת נוטה שם וז"ל "וא"א להמציא דינים חדשים בהשערות בעלמא בלי קבלה מאבותינו". וכ"כ הגר"א וייס שם, וכן אמר הגר"מ שפירא. וראה עוד בהערה³⁵.

ובתשובה"נ [ח"ד שם] כ' שבחלזון התכלת לא נמסרו לנו כל הסימנים, ועיקרו במסורת שנשכחה מאתנו הרבה

³³ וכנוסח זה הובא ג"כ מהגר"ד סולוביצ'יק מבוססון [שיעורים לזכר אבא מרי כרך א' עמ' 228 נפש הרב עמ' נב] וכן אמר הגר"א סולוביצ'יק. אולם ב'עין התכלת' בהקדמה עמ' יג מביא נוסח אחר שנמסר לו בשם הגאב"ד דבריסק שאמר שאם הדג הזה היה ידוע בכל הדורות וידעו איך לצבוע בו ובכל זאת לא השתמשו בו לצבוע תכלת שבציצית זה נחשב שיש **מסורת שא"י התכלת**. ויש שכתבו ליישב ב' הנוסחאות דשניהם אמת, אלא שלאדמו"ר הוא השיב לגופו של ענין על הזיהוי המסוים, ואילו לבני ביתו אמר את דעתו האמיתית שכלל א"א לחדש תכלת בלא מסורת. [קוני' בין תכלת לארגמן] ישראל טופרוביץ' [והנה בקו"ת (שם) הביא הנוסח השני, וכי שאינו יודע אם טענה זו שייכת בחלזון החדש, ובקוני' הנ"ל כי **שטענה זו שייכת גם על מורקעס שהיה ידוע כל הדורות**, [אלא שלא ידעו צביעתו בתכלת, וזה הרי גם בתכלת של ראדזין לא ידעו איך לצבוע, וא"כ טענה זו שייכת על שניהם בשוה (או שאינה שייכת על שניהם)].

³⁴ להגר"ר שלמה אהרן וורטהיימר מרבני ירושלים לפני כשמונים שנה.

³⁵ ואמר לי הגרמ"ד ליפקוביץ שליט"א שכפי הנראה טעמו של אביו שלא לבש תכלת הוא מטעם שלא עושים חידושים כאלו בלי מסורת [ומטעם זה לא לבש רצועות תפילין שחורות מב' צדדים] וכן יש לציין שהגאון ר' שמואל נדל שלמרות שהוא כתב מכתב מאד נלהב לאחד מהמחדשים את התכלת וכי' לו שההוכחות ברורות ויש מקום גדול לסמוך עליהם וללבוש תכלת וכו', אמנם אחר כמה שנים אמר בשיעור שמסר בענין זה, שבתחילה כל מה שנמנע מלהטיל תכלת הוא רק משום שלא חזינו לרבנן קשישאי דעבדי הכי, וצריך לכוף ראשינו ולקבל את הדברים, שעל דעת כן נתנה התורה, ולאחר זמן הגיע למסקנא שכמו שא"א לחדש את הקרבת הקרבנות אף אם יהיה לנו הוכחות על מקום המזבח וצורת ההקרבה וכו' משום שאין לנו מסורת בדברים אלו כלל ויש בזה הרבה פרטים חשובים, כמו כן יש להמנע מלבישת תכלת משום שאנחנו לא יכולים לחדש דבר כזה מורכב מחמת שאין לו מסורת על זה.

שנים, ובמקום שצריך מסורת לא סגי בסימנים, ולכן א"צ לחשוש לזה ואפי' להחמיר וכו' ובלי המסורת אי"ז בגדר ספק כלל עכ"ד.

והנה יש שכתבו שאפשר לחדש דברים כאלו, אולם רק ע"י גדולי ישראל המובהקים בהסכמת רוב חכמי ישראל וכדלהלן.

בארחות רבינו [ח"א עמ' רמו] מובא שאמר לו הסטייפלר "לא עושים דבר חדש שכל הגדולים התנגדו לו", והגר"נ קרליץ בחוט שני [הל' ר"ה ויו"כ עמ' שפו]. כ' וז"ל 'עיקר מסירת התורה ופירושה נמסרו בע"פ וכו' אמנם היו הלכות שנשתכחו וחזרו ונתייחדו ע"י גדולי הדורות כגון עתניאל בן קנז ועזרא והלל הזקן וכו', אמנם בלעדי זה אין לנו אפשרות להחזיר מצוות שנשתכחו בזמן הראשונים, והרי אופן צורת הצביעה מבואר בגמ' שאינו פשוט כלל וכן מהו הצבע הנצרך דהרי התכלת עצמו יש בו גוונים רבים וכו' וכן החלזון עצמו לידע בברור איזהו, וכו', על כן כל זמן שלא עמד חכם גדול וזכה ברוח קדשו לברר ולהוכיח הדברים ויתקבלו בעיני רוב חכמי ישראל פטורים אנו בהשתדלות קיום פרט זה ולא ראוי שאנחנו נשנה ונעשה דברים שרבותינו לא עשו עכ"ל.

וכן יש לציין לדבריו של הראי"ה קוק³⁶ לגבי חידוש עבודת הקרבנות וז"ל "וביחוד מבורר אצלי שכל הספיקות המעכבים את תכנית בנין ביהמ"ק מצד התכלת למשל ומצד יחוס הכהנים מצד דיוקי המדות של מקום המזבח וכיו"ב רוח הקודש תסייע לבירור ההלכה ויצטרפו לזה אומדנות ברורות וקיום עפ"י בי"ד גדול ומוסכם עכ"ל.

פרק ב – סיבות שא"א לסמוך על זיהוי מין מסוים כתכלת אין הוכחות ברורות שהוא התכלת [ואדרבה יש עליו הרבה פירוכות]

ההוכחות על זיהוי התכלת אינם מוכרחות כלל, כמו שרואים שהיה ג' מיני תכלת [ויותר] וכ"א סותר תכלת הקודם, ומנין שלא יבואו אחרים ויסתרו חקירות אלו³⁷ ולא נדע עד שיבוא גואל צדק (ישוע"מ שם, קו"ת שם, הגר"א"ל שטינמן [לשואל הנ"ל] ודעת נוטה שם, ותשוה"נ שם, והגר"נ קרליץ [בתשובה לשואל³⁸ ובחוט שני שם] והגר"מ שפירא [שם]. הגר"א וייס [שם] הגר"מ מורגנשטרן [ים החכמה ח"א סי' ב' וג', עי' הערה³⁹] הגר"ר

³⁶ הובא בקובץ המעין לו עמ' 39.

³⁷ ראה בנספח כמה מראי מקומות בענין דחיית ההוכחות למציאת חלזון התכלת.

³⁸ שמעתי מהשואל שאמר לו הגר"ק י"זה בנוי על אומדנות.

³⁹ שם האריך בהוכחות מחז"ל שהמורקעס לא שימש לצבע התכלת אלא לצבע הארגמן ושהינטינה היא התכלת האמיתית, ובס' ים החכמה שנת תשע"ב עמ' קכ"ב הביאו בשמו דמ"מ הוא עצמו הולך עם מורקעס משום ספק אולי אין מעכב המין המסוים, ומכיון שעם הינטינה א"א לצבוע שיתקיים, וכשדעו לצבוע ילבשו, ומ"מ נוקט שאין חיוב לילך עם המורקעס

אביגדור נבנצל [תשובות אביגדור הלוי או"ח הל' ציצית, וע"ע הערות 'ביצחק יקרא' על המ"ב] כתב וז"ל אין לנו הכרעת גדולי ישראל מהו החלזון ואפילו לא מהו הגוון שאנו מחפשים, ועוד נשאל למה לא ללבוש מספק והשיב וז"ל גדו"י דנו בכך והחליטו שאין ראי' מספקת שזאת התכלת⁴⁰.

אין ידוע גוון התכלת מהו

כ' הרמב"ם [פיה"מ מנחות רפ"ד] וז"ל ואינו נמצא בידינו היום לפי שאין אנו יודעים לצובעו שאין כל גוון תכלת בצמר נקרא תכלת אלא תכלת ידועה שא"א לעשותה היום וכו' עכ"ל. והנה יש כמה שיטות בצבע התכלת, א. ירוק [רש"י (שמות כה ד ובמדבר טו לח) צבע ירוק של חלזון וכן בברכות ט: תכלת ירוק וקרוב לצבע כרתי, ושם נז: כ' רש"י ד"ה תכלת ירוק הוא דמי שפניו ירוקים חולה הוא' וכ"כ האב"ע שמות כה, וכן משמע בירושלמי ברכות פ"א מ"ה ובמדרש תהילים ועוד, שגרסו "תכלת דומה לים וים דומה לעשבים"⁴¹], ב. שחור [ברמב"ם הל' ציצית פ"ב כתב אע"פ שהוא כעין הרקיע כגון שצבעו וכו' או בשאר המשחירים וכו', ובהמשך כ' שאם

מחמת רוב הפקפוקים שיש בו ואין אפי' ספד"א לחומר עיני"ש. [עוד ראיתי מובא בשם הגר"נ רוטמן שאמר בשיעור בענין התכלת, שכל מחקר הוא מקסימום שמונים אחוז ולכן א"א לסמוך ע"ז ולעבוד בביהמ"ק].

⁴⁰ וכ"כ במגדל צופים סי' א'.

⁴¹ עי' בתוס' סוכה לא: וחולין לו: שדן לפי מקורות אלו אם הוא כחול או ירוק.

מטיל מיני צבעונים במקום לבן שלא ישים שחור כי הוא נראה כתכלת, וכן משמע ברש"י פ' שלח שכ' שצבע התכלת דומה לרקיע המשחיר לעת ערב⁴². וכ"כ באב"ע שם בשם יפת]. ג. סגול [מהר"י קורקוס פ"ח מהל' כלי המקדש הי"ג, כ' כחול מעורב באדום עיי"ש באורך, וכ"ה במקו"ח להחוי"י סי' י"ח]. ד. כחול [תוס' חולין מז: כ' שהוא אינדי"ש ומפרשים שהוא כחול]. ה. תכלת [כן הוא מקובל, ועי' גם בתפא"י [דלהלן] שכ' שהמסורת שלנו שהוא כחול בהיר.

וא"כ איך נדע מהו הגוון האמיתי שדברה עליו התורה. ועל כן אין בידינו לחדש מצות התכלת, בלא מסורת מדויקת על הצבע. וכ"כ הבשמים ראש סי' רמ"ד, וכ"כ הגרי"מ טיקוצ'נסקי בעיר הקודש והמקדש ח"ה עמ' מו–מח⁴³, ובתשוה"נ שם, ובחוט שני שם, וכן כ' הגר"א וויס שם, והגר"א נבנצל שם, וסיים שם שלכן אין לילך עם הקרוי היום 'תכלת'.

אין הכרעה אם מערבים סממנים נוספים בצביעת התכלת

עוד טעם לקושי בחידוש התכלת, כתבו האחרונים שהרי יש מחלוקת

בראשונים האם מערבים בצביעה של התכלת עוד סממנים, דלהרמב"ם [פ"ב מציצית ה"ב] ותוס' מנחות מב: מערבים בצביעה סממנים נוספים, ולשיטת רש"י [שם] לא מערבים שום סממנים בצביעת התכלת אלא רק בניקוי הצמר⁴⁴, 'ומי יכריע בזה' לשון הישוע"מ שם, והובאו דבריו בקוב"ת שם, וכ"כ התשוה"נ [שם] והחוט שני [שם].

אין הכרעה מה הם הסממנים לבדוק שהצבע לא משתנה

כתב התפארת ישראל (בהקדמה לסדר מועד בענין בגדי כהונה) וז"ל "הכלל העולה דבין בציצית ובין בבגדי כהונה א"צ חלזון דוקא⁴⁵ אבל צריך בשניהם מראה שאינו משתנה ע"י בדיקה שהזכיר הש"ס, רק דאפ"ה אין נוהגין בתכלת מדאין אנו בקיאים באותן סממנים שהזכיר הש"ס (מנחות מג.) שיבדקו בהם אם אינו משתנה, דנחלקו רש"י והרמב"ם בפ"י אותן סממנים, לפיכך מדאין תכלת מעכב ללבן ואיכא חשש שעטנז להכי ביטלו בימי הגאונים התכלת לגמרי והרמב"ם כ' דאין אנו יודעים לצבוע תכלת וכו'". עכ"ד.

⁴⁴ ועי' באגרי"מ יו"ד ח"ב סי' קל"ג ענף א' שכתב שלהרמב"ם אם לא מערב סממנים בצביעה פסול. עיי"ש. ולכאוי לשיטת רש"י אם יערב סמנים בצביעת התכלת הוא יהיה פסול שנאמר "כליל תכלת" כולו תכלת וכמו שהקשו תוס' שם.

⁴⁵ ואמנם רוב האחרונים ס"ל דבעינן חלזון דוקא. והביאו תוספתא במנחות פ"ט דתכלת שלא מן החלזון פסולה. וראה בפתיל תכלת להאדמו"ר מראדזין. ובקובץ מוריה עו ובישורון כ"ו עמ' תמח מהגרא"י זלזניק ובעוד ספרים, שיש סוברים שרק בציצית צריך חלזון דוקא ולא בבגדי כהונה, וכ"כ האבני נזר [אוי"ח ט"ו] ועיין להלן בדעת ההתעוררות תשובה.

⁴² וכתב בס' משכיל לדוד [ממפרשי רש"י] שמש"כ רש"י ירוק לאו דווקא וכוונתו לכחול שהוא דומה לשחור.

⁴³ עיי"ש באורך לגבי תכלת בבגדי כהונה, שבוחן באריכות את כל טענותיו של הראדזינר ושל הרב הרצוג, ומציין שם שרוב גדולי ישראל לא קיבלו את דבריו, ונראה שם שגם הוא לא השתכנע שיש לילך עם תכלת.

ויש לציין שבפשטות לדברי התפא"י צורך הבדיקה הוא רק למי שרוצה לצבוע בצבע תכלת שאיננו מהחלזון של התורה, אולם אם נדע בברור שמצאנו את החלזון האמיתי א"צ בדיקה זו, ומ"מ מכיוון שאין ודאות מוחלטת שזה החלזון ובפרט שדעת התפא"י בענין זיהוי התכלת שהפורפורה אינו התכלת, דאחרי שהאריך שם לדון בסימני התכלת של התורה שהובאו בגמרא ובראשונים, דחה את הזיהוי של החוקר 'גזעניוס' שהחלזון הוא 'פורפור שנעקע', ע"ש, א"כ צריך בדיקה של הגמרא ובדיקה זו אינה ידועה לנו וכנ"ל.

יחיד ורבים הלכה כרבים⁴⁶

טענה חזקה טוענים רבים מהרבנים שהרי אמרה תורה "אחרי רבים להטות" ומכיוון שרוב גדולי ישראל סוברים שאין להטיל תכלת בציצית יש לילך אחרי הרוב (כן השיב הגר"י טרונק מקוטנא להאדמו"ר מראדזין

ששאלו כשנפגשו מדוע אינו הולך עם תכלת, מובא באוצר הידיעות (הגר"מ שטרן) ח"ב עמ' רפד. וכן השיב האדמו"ר ר' יהושע מבעלזא לא' מחסידי ראדזין וז"ל שלא נבחר ללכת באלו הציציות לאשר כי גאוני זמנינו לא הסכימו על התכלת. [מובא בקובץ אור ישראל [מונסי] נ' עמ' רמג]. וכ"כ הגר"מ גלבשטיין [אור לישרים פתיל תכלת שם], והחזו"א אמר להג"ר שרגא היימן (ברכת שרגא עמ' קפ"ב, מובא במעשה איש ח"א עמ' קלב) שאפילו ספק אין כאן שהרי כל חכמי הדור בזמנו של ה'סדרי טהרות' חלקו עליו, ושוב פ"א נכנס הנ"ל לחזו"א עם ת"ח אחד ודנו בזה ורצה להראות לו את החוט וחיך החזו"א ונמנע מלהביט ואמר מה נפ"מ הלא כל מה שאפשר לברר כבר ביררו אז ויחיד ורבים הלכה כרבים, ואם היה צל צילו של ספק⁴⁷ היו הגדולים מקבלים אותו⁴⁸. וראה בהערה דעת מרן הג"ר גרשון אדלשטיין⁴⁹, וכן הגר"ע אורבך בהסכמתו לקונ' תכלת וארגמן [ר"מ

⁴⁶ בענין רוב באופן שלא דנו זה עם זה, כתבו האחרונים [ראה שאילת יעב"ץ ח"א סי' קנ"ז ותומים קיצור תקפו כהן קכ"ד] שהא דאזלינן בתר רוב פוסקים בהלכה למרות שלא ראו אלו את אלו ולא עמדו למנין [כמו שעשה הב"י והש"ך והערוה"ש והמשנ"ב ושאר פוסקים] וודאי שהכוונה רק לאלו שישנם בידינו על אף שמגלים ספרים חדשים ויתכן ויש רוב להיפך, כמו שכבר מצינו כמה פעמים ואכמ"ל. וראה בחזו"א יו"ד ה' כבוד רבו ות"ח [סי' ק"נ] שהאריך בדיון זה של רוב ומיעוט והזכיר את הנהגת הב"י לפסוק כרוב פוסקים והאריך בזה. עוד כי שם סק"ח במכתב וז"ל... אף שלרוב פוסקים אין כח רוב בעצם, בכל זאת למיעוט הלבבות להכריע בסברא, נוטלים לפעמים גם כח רוב המספרי לנטיה לצד זה וכו', עכ"ל. ויש אומרים שיש ביטול ברוב, עי' בתשובה של היעב"ץ הנ"ל שמאריך בענין זה איך המיעוט בטל הרי קבוע לא בטל, וכן 'בריה' לא בטלה וידבר שבמנין לא בטל וכו' ומביא רדב"ז ועו"א שדנו בזה. וכתב שבאמת אינו מדיון ביטול ברוב אלא שהמיעוט נחשב כמי שאינו עי"ש. ועיין גם בתומים שם שבתוך דבריו משתמש במושג 'ביטול ברוב' גם במחלוקת הפוסקים.

⁴⁷ יש להעיר שכפי המובא בקונטרס זה, לכאורה אין הדברים מדויקים שהרי מפורש שהגדולים שדחו בזמנו את חידוש התכלת כתבו שאף אם הוא ספק אין להניח הודאי ולהחמיר מספק מכמה טעמים וכמשנ"ת וצ"ע.

⁴⁸ והגר"א נבנצל [לעיל] הביא טענה דומה גם על תכלת החדשה, עוד צריך להדגיש, שלא כמו שיש רוצים לטעון שלפי החזו"א יש ללבוש היום תכלת כיוון שהוא כבר בגדר ספק, וראשית זה דלא כגדולי תלמידיו [הגר"ח"ג והגר"ח"ק והגר"ח"ק והגר"ח"ל ועוד] שעד היום סבורים שאין להטיל תכלת, ושנית מחמת שעדיין רוב גדו"י לא מקבלים את התכלת וטענת החזו"א במקומה עומדת ופשוט.

⁴⁹ שמעתי מנאמן ביתו הר"י לוי שהגר"ח עונה לשואליו שגדולי הדור כבר ביררו ובכל זאת לא חששו לזה, ויש לציין שכשנכנסתי אליו ודיברתי עמו על התכלת השיב לי שאינו יודע להכריע בענין זה.

אדלר] כתב וז"ל...וגם בזאת אין ליבם של רוב היראים והחרדים לדבר ה' נוטה לקבל הדברים וגדולי הפוסקים בזמנינו שוללים לעת עתה את הגילוי המחקרי בכדי לנהוג למעשה גם בתורת ספק ע"כ.

פרק ג – הטעמים שלא להחמיר מספק

חשש כלאים בציצית פשתן

אם אינו תכלת יכול להיכשל בכלאים בציצית אם הבגד מפתן. תפא"י (שם), וכ"כ בהתעוררות תשובה בשם התפא"י [מהדו' ישנה ח"א סי' פ"ז ומהדו' חדשה חלק א' ב' סי' ר"פ]⁵⁰. מעשי למלך (שם) בשם משכנות לאביר יעקב [פתיל תכלת להר"מ גלבשטיין הנזכ"ל]. [יש מביאין⁵¹ כן בשם הגר"ע גרודזנסקי⁵² והחזו"א].

אין דין ספק דאורייתא לחומרא כשאין וודאי קיום

א"א לחייב להטיל תכלת בציצית מדין ספק דאורייתא לחומרא, משום שלא

נאמר דין זה באופן שגם אחרי הלבישה עדיין ישאר בספק אם יצא יד"ח. (עין התכלת' סי' מ"א בשם 'אחד המפורסם לגדול ומקובל ומעוטר בכתר הרבנות באחת מהעיירות הגדולות [וידוע שהכונה להבית הלוי אבד"ק בריסק] שדחה דברינו כלאחר יד'. והובא בעוד אחרונים⁵³, וראה בתשובה"נ שם שהרב מבריסק [המהריל"ד] הוכיח כן מסוגיא בסוף ר"ה, ועיי"ש עוד הוכחות ליסוד זה⁵⁴.

ועוד יש לומר שמכיוון שהוא צד רחוק שזה התכלת [וכפי שהאריכו בזה בכמה חיבורים לסתור ההוכחות שזה התכלת, ראה באורך בנספח] אין זה בגדר ספק שחייב להחמיר בו [ע"פ דברי הגר"מ שטרנבוך בתשובה"נ ח"ו שם שזה כמחמיר כב"ש שלא עשה כלום ושאין שום חסידות להחמיר בבית שמאי ואין לו שכר ע"ש, והגר"א נבנצל בתשו' שם]⁵⁵, וראה בהע' דברי החזו"א⁵⁶.

⁵³ ויעוי' בס' גור אריה יהודה סי' ח' לר"י זמבא שמביא תשו' מאביו הגאון רבי מנחם זמבא זצ"ל שהאריך בראיות מראשונים ואחרונים ליסוד זה, ומפלפל באריכות בדברי הפמ"ג דלהלן. ועיי' בספר שו"ת דברי מנחם שמאריך בזה וכן בס' עין התכלת שם מפלפל בכל זה. וכן הובא בברכת אברהם [ארלנר] ר"ה לג, שהביא שמועה זו בשם המהר"ל דיסקין עיי"ש.

⁵⁴ בגמ' שם מבואר שאם יש עיר א' שתוקעים שם בשופר ועיר אחרת שמתפללים בה מוסף ילך לעיר שיש שם שופר, והק' הגמ' פשיטא והעמידה שבעיר הראשונה יש ספק אם יש שופר וזה החידוש. משמע שכשי ספק שופר לא פשוט שצריך ללכת לאותה עיר ואין דין ספק"א לחומרא. [אמנם משמע דמ"מ יש עדיפות לילך לשם] וכן כ' הפמ"ג בפתיחה להל' ברכות שאם אדם אינו יודע את כל ברהמ"ז וספק לו אם בירך לא יברך, דאף אם יגיד ברכה אחת ספק אם יצא ידי"ח כיון שיש מח' אם ברכות מעכבות זא"ז ואין דין ספק"א לחומרא כשלא ברור שיקיים מצוה עיי"ש [וגם שם משמע שאלמלא האיסור של ברכה לבטלה היה צריך לברך אלא שאין דין ספק"א לחומרא בכח"ג, וה"ה בתכלת בציצית שעיי"ז נכנס לחששות דאורייתא כדלהלן]

⁵⁵ וכ"כ הגרי"מ מורגנשטרן שם שאין כאן אפי' ספק שמחייב לחוש לו מהתורה.

⁵⁰ הנה יש מביאים מדברי ההתעו"ת שקיבל את חידוש התכלת, אולם המעיין בפנים יראה שאמר את דבריו רק לגבי בגדי כהונה. וז"ל בא ליד ספר אחד מגדולי זמנינו שהעלה בספרו שמצא חלזון, ובאמת מאין לנו לאמר שאין לנו חלזון הלא בימי חכמי הגמרא הי' עוד, ובתפארת ישראל בשער תכלת אמר שהגאונים בטלוה לתכלת משום חשש הרמאים שרבו ומשום כלאים בציצית, אבל לבגדי כהונה נוכל להמציאו לטוב עכ"ל ועיי"ש עוד שמאריך להוכיח שלציצית צריך חלזון דווקא ואילו לבגדי כהונה אי"צ עיי"ש. ומשמע שרק לבגדי כהונה אפשר לסמוך שזה התכלת ולא לציצית וכדברי התפא"י.

⁵¹ קונטרס בין תכלת לארגמן [ר' ישראל טופורוביץ] עמ' ב הוצאה שלישית ב"ב תשע"א.

⁵² ראה לעיל הע' 3 שהובא שמועה שלבש תכלת בצנעא.

ויש להביא בדומה לזה את דברי הגר"א [הובא בחומש הגר"א דברים י"א ח מכת"י הגר"י משקלוב] שנשאל ע"י הגר"ח מוולוז'ין למה לא מניח תפילין דר"ת, והשיב שאם יחשוש לכל השיטות יצטרך להניח ס"ד זוגות תפילין, עיי"ש החשבון.

ועל דרך זה אפשר"ל כאן שאם נרצה לחשוש שיש תכלת נצטרך ללבוש כמה עשרות ציציות כדי לצאת יד"ח כל השיטות, א' בסוגי החלזון ישנם שלש שיטות [לכה"פ], ב' באופן הצביעה שני שיטות, ג' במנין חוטי התכלת שלש שיטות, ד' בצורת הקשירה שבע שיטות [לכה"פ]⁵⁷.

וא"ת דשאני בתפילין דלכל הפחות אנחנו מניחים תפילין כשיטה אחת, ואילו כאן אנחנו רוצים לבטל לגמרי מצות תכלת, ולמה לא נטיל תכלת שכשרה לשיטה אחת לפחות.

יש לומר דמצינו גם בתפילין כה"ג, שהנה בזמן הראשונים היו אנשים

⁵⁶ ובדעת נוטה ה"ל ציצית הע' 330 הביא בשם החזו"א שהשיב לשואל שטען לו אם לא יועיל לא יזיק שיקח דם שור ויצבע. [במעשה איש [ח"י עמ' קלה] מובא בשם הגר"א צ"ע טורצין שאמר בזה"ל [בתרגום מאידיש] אסור לקשקש את הציצית זה כמו דם של שור] ולשואל אחר אמר שבעירו [קוסובה] היה א' שהלך עם משקפים בלי עדשות ואמר אם לא יועיל לא יזיק... [יש לציין שמרן הגר"ח קניבסקי אחיינו ותלמידו של החזו"א סבור שגם התכלת החדשה וודאי אינה תכלת כדלהלן, וא"כ מה שהובא בשם החזו"א "שאלו היה צל צילו ספק היו גדו"י מקבלים" ג"כ שייך היום [ומה שיש היום רבנים שהולכים עם תכלת, הרי גם אז היו רבנים כאלו ובכ"ז החזו"א לא קיבל כלל] וממילא גם משלי החזו"א הנ"ל שייכים גם היום, ולכן הגר"ח"ק משתמש בהם היום ג"כ כששואלים אותו על התכלת].

⁵⁷ יש לציין שלמרות שתפילין הוא מצוה חיובית ולשיטת ר"ת הוא קרקפתא דלא מנח תפילין בכ"ז הגר"א לא החמיר, א"כ וודאי שבציצית שהיא מצוה קיומית והתכלת אין מעכב את הלבן ודאי שא"צ להחמיר מטעם שיש הרבה שיטות איך לקיים אותה.

שהקילו בהנחת תפילין ולא היו לובשים כלל, וכתב השבלי הלקט [מהדורת מירסקי ענין תפילין עמ' 89] וז"ל עיקר טעמא דלא נהגו ולא החזיקו בהן העולם, מפני שנחלקו בהלכותיהן רש"י ור"ת הלכך לא ידעינן למיעבד כהלכתא עכ"ל, הן אמת שלמעשה אנן לא ס"ל הכי ומניחין תפילין של רש"י מחמת המסורת או מחמת פסק השו"ע [ואכמ"ל], אולם כאן בתכלת אין לנו את זה וא"א לנו להכריע ע"פ שיטה אחת. [ומה גם שכאן דעת רוב גדולי הפוסקים שאין להטיל תכלת, וא"צ לחוש לדעת המיעוט המחייבת להטיל, וכמו שהארכנו למעלה]

יש חשש איסור של קלא אילן

כ' הבן יהוידע [ב"מ סא:] וז"ל בגוון שהוא כמראה התכלת יש סטרא אחרא שנאחז בו (ולכן יש במטיל קלא אילן עונש מיוחד) אבל תכלת עצמו הוא קדושה גדולה ולכן לא היה נוהג אלא בזמן המקדש עכ"ל ע"ש, ובאור לציון (שם) כ' שאם אינו תכלת הרי הוא באיסור של הלוּבש קלא אילן ואומר תכלת הוא, וכן האדמו"ר מראדזין [ר' ירוחם ליינר] פרסם מכתב⁵⁸ נגד התכלת של הרב הרצוג והזכיר בתוך דבריו שזה באיסור של קלא

⁵⁸ נדפס בבירור הלכה [הגר"א זילבר] תנינא או"ח א' ס"י ט'. ושם מביא מס' אמרי יושר [להגר"מ גריינמן, נזיקין אות כו] בשם החזו"א שלא הוה ס"ל כלל מהתכלת המחודש, ועוד ציין שם את שתיקתו של המ"ב. ואת התנגדות שאר גדו"י, עיי"ש. [יש להעיר שהמ"ב התחיל את ספרו בשנת תרל"ז והדפיס את ח"א בתרמ"ד כמה שנים לפני שהתגלה התכלת]

אילן, וכ"כ במאמר אור לישירים 'פתיל תכלת' להגר"מ גלבשטיין, ובדעת נוטה [שם] כ' שעדיף לא ללבוש שלא יחשבו שזה תכלת.

חשש בל תוסיף אם זה לא התכלת

יש שכתבו [תשובות והנהגות ח"א שם וח"ד שם ובח"ו שם ועיי"ש באורך בגדרי ב"ת⁵⁹], שמכיוון שאין כ"כ וודאות שזה התכלת אלא ספק, יש בזה חשש "בל תוסיף", ואף אם מחמיר רק מספק י"א שעובר כמבואר בזבחים פ. ועי' תוס' ר"ה כח: ד"ה ומנא⁶⁰, אמנם בריטב"א ר"ה שם ובסוכה לא. מבואר שאין בזה ב"ת, אלא דלכאורה אפשר לעשות תנאי כמו שכ' השו"ע בתפילין של ר"ת, אמנם יתכן שעדיף לא ללבוש כלל אפי' בתנאי מכמה טעמים⁶¹ וכמו שהגר"א לא רצה להניח תפילין של ר"ת אפי' בתנאי משום בל תוסיף. וכן מובא בדעת נוטה [תשו' רע"ט] שנשאל הגר"ק לגבי בל תוסיף והשיב וז"ל שאם רוצה יתנה, אבל האמת שא"צ תנאי כיון שודאי אינו תכלת עכ"ל.

⁵⁹ ובענין זה ראה בקובץ חצי גיבורים ז' מאמר מקיף ויסודי שנכתב ע"י ר"א טאפלן מלייקווד בגדרי בל תוסיף ובל תגרע והאם זה שייך בתכלת, ומבאר שם שלפי חלק מהראשונים לכאוי שייך חששות אלו בלבוש תכלת מספק עיי"ש.

⁶⁰ וראה בקובץ בית אהרן וישראל פ"א מאמר ארוך מרש"ז דיטון שמביא מקורות רבים שיש בל תוסיף גם במחמיר מספק.

⁶¹ חדא דלא כולם בקיאים בתנאי ועוד שמא ישכח להתנות. וגם אם עושה תנאי מחזי כב"ת כמו יושב בסוכה בשמ"ע.

נמצא מחסר חוט לבן וי"א שהציצית פסולה ואו שעובר על בל תגרע

אם זה לא התכלת נמצא מגרע חוט לבן או אפי' שנים או ארבע לשיטות הנ"ל והציצית פסולה (בס' פתיל תכלת להאדמו"ר מראדזין הביא טענה זו אלא שכ' שחסרון חוט א' לא פוסל, אולם באור לישירים מאמר פתיל תכלת [ר"מ גלבשטיין] סי' א' האריך להוכיח שזה פוסל עכ"פ לחלק משיטות הראשונים, והוסיף שעי"ז יש חשש בל תגרע, והובאו דבריו במעשי למלך שם, וכ"כ בישו"מ [ס"ס ב'] שבאמת רוב הפוסקים סוברים שאינו פוסל מ"מ דעת קצת פוסקים שלא יוצאים ידי מצות לבן בחוטי תכלת.⁶² וכ"כ המעשי למלך שם, וכ"כ הגרי"מ מורגנשטרן בים החכמה תשע"ב עמ' קמ"ז בדעת הרמב"ם עיי"ש בארוכה.

בענין שהחוטים יהיו בצבע הטלית

שיטת רש"י [מנחות מא:] והרמב"ם [פ"ב ה"ח] והובא בשו"ע [סי' ט' ס"ה] וז"ל יש אומרים שהציצית יהיה מצבע הטלית, והמדקדקים נוהגים להקפיד בזה, ע"כ. וכ' הפוסקים ב' טעמים א. מדין מין כנף, [שמבואר במנחות שם שמין כנף נדרש על הצבע, ע"ש] ב. משום "זה קלי ואנוהו", וברמ"א כ' שהאשכנזים אין

⁶² ובענין זה ראה בקו' מוריה תשרי תשע"ג ניסן תשע"ג אלול תשע"ד מהרי"ד געליס מאמרים בנושא זה, ומעלה לאסור עיי"ש.

מקפידים ע"ז, ומ"מ המשנ"ב הביא מהט"ז וא"ר ועוד אחרונים שראוי למדקדק לעשות דוקא לבן שיהיה ממין הטלית⁶³, וכ"כ הפמ"ג שם סק"ה שיש לעשות הטלית לבנה והביא ע"ז את הפסוק שנאמר על הקב"ה [דניאל ז' ט'] "ולבושיה כתלג חיור", ומסיים הפמ"ג 'וא"כ בהכרח יעשה הטלית והציצית לבנים' עכ"ל, והובא בקוב"ת שם⁶⁴ כטעם שלא לילך עם התכלת החדשה, וכן בהערות על מס' שבת כז: שמחמת זה יש להתנגד ללבישת התכלת⁶⁵, וכן הובא מהגרי"ד סולוביצ'יק בשם אביו הגרי"ז [ישורון שם] שמחמת זה עדיף לא ללבוש תכלת מספק עיי"ש⁶⁶.

חשש יוהרא

י"א שיש בזה חשש יוהרא כנגד מנהג רוב גדולי ישראל ותלמידי חכמים שלא מחמירים בזה⁶⁷, בישעו"מ שם כ'

שמאחר ודעת גדו"י שהאידנא נגנז ושאינן אנו מחויבים בתכלת אין להניח הודאי ולהחמיר מספק, ע"כ. וראה מה שהבאנו לקמן מהגרא"ז מלצר שנמנע מלהטיל מכיון שרבו לא הטיל תכלת, וכ"כ בתשוה"נ [ח"ו שם] שיש בזה יוהרא, והוסיף שזה כמחמיר כב"ש שלא עשה כלום ושאינן שום חסידות להחמיר בבית שמאי ואין לו שכר בזה ואדרבה יקבל שכר על הפרישה, ובשו"ת אור לציון [ח"ב פמ"ד אר' י"ג] כ' שנראה כמזלזל במנהג אבותיו שלא נהגו לחוש לתכלת, והגר"א נבנצל [שם] כ' וז"ל מזקנים אתבונן לא צריך לנסות להיות יותר טוב מגדולי ישראל שלא החמירו על עצמם בדבר זה⁶⁸. וכן שמעתי בשם ר' שריה דבליצקי⁶⁹

חשש דלמא אתי למיסרך

עוד טענה⁷⁰ כתב הג"ר ישראל טופרוביץ [מח"ס דרך ישראל ושא"ס, בקונטרס 'בין תכלת לארגמן' עמ' פ"א], וכן הרה"ג ר' חיים רוטר [רב באלעד ומח"ס שו"ת שערי חיים] בקובץ 'עץ חיים' באבוב קובץ ל' אלול תשע"ח,

⁶³ אמנם הא"ר סי' ט' סק"ה מעיד שזקינו הלך עם טלית מבד תכלת [וציצית לבנים] זכר לתכלת. והפמ"ג שם סק"ר כי שעתה נהגו בט"ק לעשות בשפת הבגד פסים כחולים [ואי"ז חסרון בדין מין כנף משום שבתר עיקר הבגד אזלינן]

⁶⁴ וראה בספר תורת חיים וחסד להג"ר אליעזר רוט ח"א ציצית סי' א' שהאריך בזה לדון אם מניעת לבישת תכלת הוא מטעם נגנז או מטעמים הלכתיים ומציין טענה זו ומיישב מדוע לא ילבש בגד תכלת ואז יהיה מין כנף, וכן טענות נוספות כמו בל תוסיף ועוד עיי"ש.

⁶⁵ עוד טעם הביא שם משום שהדג והחלזון הם טמאים ולציצית בעיני מן המותר בפיך.

⁶⁶ אמנם החזו"א [סי' ג' סק"ה] סבר שרק בחוטי הלבן יש להקפיד שיהיו בצבע הטלית ואילו חוטי התכלת או החוטין הבאין במקומם אי"צ להיות בצבע הבגד שהרי צובעים אותם בתכלת. [אלא שעדיין יש ספק כמה חוטים שייכים לתכלת]

⁶⁷ ובישא יוסף להגרי"י אפרתי או"ח ח"ב סי' ו' הביא בשם הגריש"א שמצוי באנשים אלו שמרוב להיטותם בענין זה מדברים נגד גדו"י בדורות קודמים ובדורות אלו שלא מסכימים עמם. [ובעיני ראיתי ביטויים חריפים מאד נגד גדו"י שכתב אי מלובשי התכלת] ולכן אמר הגריש"א שלא להשכיר להם מקום לעשיית התכלת, ועוד הוסיף שם בשם הגריש"א שהשיב לשואל שלדעתו אין להטיל תכלת בציצית. ופ"א השיב בזה"ל 'ההלוך ילך אצל יראי ה' שלא ללכת עם תכלת' [עוד שמעתי שנשאל על

ילד שלומד בחידר שכולם הולכים עם תכלת ולא נעים לו להיות שונה, והגרי"ש השיב להם שיגידו לילד שגם אני לו הולך].

⁶⁸ ועיי' גם בקובץ עץ חיים כ"ח [אלול תשע"ז] תשובה מהרב חיים אלעזר שיינברגר אב"ד בית הוראה בית יצחק ירושלים, שמסיק שהלבוש תכלת יש לו לחשוש ליוהרא וצריך ללבוש בצנעא.

⁶⁹ כן אמר אי' ששאל את הגרי"ש מדוע שם תכלת רק בט"ק ולא בט"ג, והשיב הגרי"ש משום יוהרא. וכן אמר הגרי"נ רוטמן שאין להטיל תכלת בט"ג שהוא כחוצפא כלפי גדו"י.

⁷⁰ ונזכרה טענה זו בשו"ת בשמים ראש הובאו דבריו לעיל.

שא"א לומר אם לא יועיל לא יזיק, משום שאם יתברר שזה אינו התכלת וימצאו תכלת חדשה, ישארו עם התכלת הישנה שבאמת התברר שהיא פסולה, ויגידו שיש לנו כבר 'מסורת' שזה התכלת... ונפיק מיניה חורבא לילך כן בבגדי כהונה, וכמו שרואים שחסידי ראדזין ממשיכים לילך עם התכלת שלהם למרות שרבים סבורים שודאי אינו התכלת, [וכמו שאמרו חז"ל [תענית יז: ר"ה ל: ועוד] על כמה דברים שלא לנהוג כן משום מהרה יבנה המקדש ויאמרו אשתקד נהגנו כן למרות שעבשיו אי"ז שייך.

פרק ד – הטעמים להמנע מללבוש גם אם זה התכלת האמיתי

חשש בל תגרע או בל תוסיף במנין חוטי התכלת לשיטות השונות

המטיל חוטי תכלת בציציתו נכנס בחשש 'בל תגרע'⁷¹ או 'בל תוסיף', כיון שלא הוכרע איך לנהוג במנין חוטי התכלת, האם כהרמב"ם [פ"א מהל'

ציצית ה"ו] שסובר שעושה ז' חוטי לבן וא' תכלת, או כהראב"ד [בהשגות שם] שצריך ב' חוטי תכלת ושש לבן, או כרש"י [מנחות לח. ד"ה התכלת] ותוס' [שם ד"ה התכלת] שצריך ד' לבן וד' תכלת, וכן דעת רוב בנין ומנין של הראשונים, והדבר תלוי בפירוש דברי הספרי וגירסתו עי' ביאור הגר"א על השו"ע סי' י"ב סק"ה⁷². ואם עושה חוט א' כהרמב"ם א"כ לשיטת תוס' והראב"ד מגרע במצוות תכלת⁷³, ואם יעשה יותר מחוט א' לכאן יעבור על 'בל תוסיף' לשיטת הרמב"ם כמו שכ' בתשובה לחכמי לונל⁷⁴ כיון שנאמר "פתיל תכלת" אחד ולא שנים ואז הציצית פסולה דהמוסיף גורע ומפסיד המצוה (סנהדרין פ"ח:) ומאידך יתכן ובזה עובר על בל תגרע בחוטי הלבן, כ"כ בתשובה"נ ח"ו שם, וע"ע בח"א שם, והגרי"מ מורגנשטרן בים החכמה תשע"ב עמ' קמ"ו. וע"ע ס' צרור המור [ר' צבי רוטלוי] על עניני בל תוסיף ובל תגרע עמ' רל"ג שמביא מהגר"נ רוטמן כמה פרטי דינים שיתכן שיש בזה בל תוסיף, ע"ש בכל ענין זה⁷⁵. וכן כ' הגר"נ גולדברג בקובץ 'והיה לכם לציצית' [שנת תשס"ז].

⁷² ראה בקובץ ישורון כרך כ"ו עמ' תתכז במאמר של הר"י ישראל ברקין מליקווד, שמביא שבביאורו לשו"ע נראה שפסק כרש"י והתוס', ובפי' לרעיא מהימנא ברכ"ח ע"ב וכן בהגהותיו לספרי כי תצא פסק כהראב"ד, ובפי' ספרא דצניעותא פ"ה פסק כהרמב"ם.

⁷³ ועיי' לקמן ענף ה' בענין בל תגרע למי שלא מטיל תכלת כלל.

⁷⁴ מובא בכס"מ פ"א מהל' ציצית ה"ז, ובמגדל עז שם.

⁷⁵ וראה בקו' מוריה תשרי תשע"ג ניסן תשע"ג אלול תשע"ד מהרי"ד געליס מאמרים בנושא זה, ומעלה לאסור ע"ש.

⁷¹ יש מעירים שהרי אלו שלא הולכים עם תכלת ודאי שעוברים בבל תגרע, יש לדחות ולחלק שאלו שלא מטילין כלל לפחות עוברים על בל תגרע בשו"א, ומשא"כ אלו שכן מטילין תכלת עוברים על בל תגרע בקום ועשה, וכמבואר במשנה בזבחים פ. שזה יותר גרוע עיי"ש. עוד י"ל שיש חילוק בין ביטול המצוה לגמרי שאין בזה ב"ת [לדעת הטו"א ר"ה כח: באבני מילואים שם, והסכימו עמו הרבה אחרונים] לבין מי שמקיים חלק מהמצוה שודאי עובר על ב"ת. אלא דיש לדון אם חסרון תכלת נקרא חסרון מצוה שלימה או חסרון חלק ממצות ציצית, והאריך בזה בגר"פ פערלא על הרס"ג שם.

חשש שיבואו לחדש דברים נוספים שאינן דעת חכמים נוחה מהם

ראה מכתב הגרמ"מ שפרן [נדפס בס' 'משיכיר'] שביאר טעם התנגדות גדולי ישראל לחידוש מצות התכלת, וזת"ד שגם שינוי לטובה חוששים חכמי התורה לפרצה שאחריתה מי ישורנו וזה בבחינת יכולים חכמים לעקור דבר מן התורה בשוא"ת וכו' ע"כ. וכן שמעתי בשם הגרש"צ רזזנבלט (וראה בהקדמה ל'עין התכלת' הביא שכבר בזמנו היו שטענו כן) וכן ראיתי מובא בשם הגר"ח גריינימן).

וראה מש"כ הרמ"מ ישר [מבני ביתו של הח"ח] בספרו הח"ח חיו ופעלו [ח"ג עמ' תתר"ה] בסיום הסקירה שלו על פולמוס התכלת וז"ל העובדה נראית ברורה בעיני כל משקיף רציני, גדולי הדור הרגישו עצמם תמיד אחראיים לקיומם של נכסי העם שקבלו בירושה בקנאות ובעקשנות נדירה שמרו והגינו על שלמותה של המסורת כפי שהופקדה בידיהם ולא הרשו להכניס בה שום שינויים, חשוש חששו מפני חדשות תוך שחיה נגד גלים אכזריים של ימים סוערים ברדיפות נוראות וזרמי גלות עצומים צפו מנהיגי היהדות מראש את הסכנה שבעובדה של פירוק או אריזה מחדש של המטען הרוחני ששמרו עליו במסירות נפש, יפה התבטא פעם החפץ חיים במחלתו נגד

מתקנים מסויימים 'כלל ישראל הוא כעת בבחינת גוסס, והמזיז גוסס ממקומו הרי הוא שופך דמים...' עכ"ד.

לא תתגודדו

יש שכתבו שיש חשש איסור "לא תתגודדו" שנוהג אחרת ממנהג גדולי ישראל ורוב כלל ישראל ועושה שתי תורות בישראל (קונ' פתיל תכלת [גלבשטיין], הגר"ח ברלין שם⁷⁶ תשוה"נ ח"ד שם. אמנם בישועות מלכו סי' א' כ' שאין בזה איסור לא תתגודדו⁷⁷, וכן כ' הגר"ח בדעת נוטה הע' 337 ומ"מ כ' שאין ראוי).

פרק ה – דברי האחרונים בגדר מצות התכלת [בקצרה]

איך לובשים ד' כנפות [מצמר⁷⁸] ומבטלים בידים מצות תכלת

הנה השאגת אריה [סי' ל"ב] והפמ"ג [פתיחה כוללת הלכות ציצית] הקשו⁷⁹

⁷⁶ כן מבואר בתשובת האדמו"ר מראדזין אליו נדפס במשנת חיים חלק או"ח סי' רכ"ד.

⁷⁷ וכן שמעתי בשם הגר"נ רוטמן שיש בזה משום לא תתגודדו. אמנם אליבא דאמת תלוי לפי הענין אם זה נראה כב' אגודות, ואם יהיה מזה מחלוקת, וכן באופן שיחשב שיש ב' ב"ד בעיר אחת אין איסור לחלק מהפוסקים, ויש רוצים לומר שאדם שמקיים מצות עשה אין לא תתגודדו בפרט שהוא סובר שכולם צרכים להטיל תכלת כמוהו, וצ"ע [ואם לובש בצנעא אין איסור].

⁷⁸ דאילו בגדים משאר מינים שחייבים בציצית רק מדרבנן לשיטת הרי"ף והרמב"ם, אין חייב כלל להטיל בהם תכלת, דיש איסור של כלאים, אלא או צמר [תכלת] או פשתים לבן. עיי' מנחות לט: וברמב"ן במלחמות בשבת, ובקרבן אורה מנחות שם..
⁷⁹ יש לציין שהשאג"א הקשה גם למאי דקיי"ל שהתכלת אין מעכב את הלבן, שהרי מ"מ מבטל מצות תכלת ויכול לא ללבוש ד' כנפות, אולם בפמ"ג הקשה רק למ"ד שהתכלת מעכב את הלבן [כשיטת בעל המאור ברכות כה. בשם ר"ש מקיראה]

למה לא חששו כשלוּבשים בגד ד' כנפות עם חוטי לבן בלא תכלת שיש בזה ביטול מצות תכלת בידים, ותירצו ע"פ המרדכי המפורסם שהובא בב"י ועוד פוסקים שבאנוס אין איסור ד' כנפות בלי ציצית עיי"ש.

אמנם יש מתרצים דבלבשת לבן מקיים מצוות ציצית באופן שלם וכמבואר ברמב"ם [פ"א ה"ה] וז"ל אע"פ שאין אחד מהן מעכב את חבירו אינן שתי מצות אלא מצות עשה אחת והלובש טלית שיש בה לבן או תכלת קיים מצות עשה אחת, אמרו חכמים הראשונים [מכילתא דר' ישמעאל וספרי] והיה לכם לציצית מלמד ששניהם מצוה אחת עכ"ל. והיינו שזה נאמר בגז"כ שהתכלת לא מעכב את הלבן, והיינו שמותר לילך עם לבן בלי תכלת. כ"כ בשו"ת בנימין זאב סי' קצ"ה וז"ל ואל ידמה לך מי שעושה ציצית לבן דעדיין נשאר מהמצוה ואינו מצוה שלימה וכו' אבל בציצית אפי' שאינו משים תכלת בו עושה המצוה שלימה במהות עצמה וכו' עכ"ל.

וכן כתב בהגהות הגר"פ פערלא על הרס"ג [ח"א עשה ז' דף צב.] וז"ל בדיעבד אין חסרון התכלת מעכב במצוה כלום ומקיים בלבן לחוד כל העשה כולה כמו עם התכלת ממש עכ"ל. עוד כ' שם שלשית הרמב"ם

ורבנו בחיי שיעקר המצוה היא בלבן א"כ עשה חמורה דוחה עשה הקל. עוד הביא לדייק מהקרא שכתוב 'וראיתם אותו' ולשיטת רבנן שהתכלת אינו מעכב הכוונה על כל אחד בנפרד כדאיתא בריש פ' התכלת [מנחות לח.]. משמע שאף כשאין תכלת מצווה להטיל לבן ולראות אותו. ועוד הביא שכתוב בתורה 'לדורותם' על הלבן אף כשאין תכלת [וכמשנ"ת לעיל ממפרשי התורה], וע"ש עוד באורך בכל הנ"ל.

אמנם באבני נזר [חו"מ ליקוטים סי' ע"ג] כ' שתכלת ולבן מצוה אחת ומכיון שהתכלת אין מעכב את הלבן הוי חצי מצוה, וחזינן שחצי מצוה בכחו לדחות ל"ת דכלאים.

איך לובשים רק לבן ועוברים על בל תגרע של התכלת

ועוד הקשו הבית הלוי [ח"א סי' מ"ב] ועו"א איך לובשים לבן בלא תכלת הרי עובר על בל תגרע שמבטל חלק מהמצוה, ותירץ הבית הלוי דהיות ומחויב להטיל חוטי לבן, עשה דלבן דוחה איסור בל תגרע עכ"ד. ואין להקשות דא"כ לא נלבש ד' כנפות כלל ולא נתחייב בציצית, דודאי א"א לבטל מצות ציצית לגמרי משום איסור בל תגרע של התכלת, עי' בקה"י [ר"ה סי' ט"ז מנחות כ"ג].

שלדעתם יהיה אסור ללבוש בגד ד' כנפות כלל כיון שאין לנו תכלת. ותירצו ע"פ המרדכי המפורסם שהובא בב"י ועוד פוסקים שבאנוס אין איסור ד' כנפות בלי ציצית עיי"ש.

והגריפ"פ [על הרס"ג שם] תירץ שעל זה נאמר בתורה 'לדורותם' לומר שיש מצות לבן גם אחר שנגנז התכלת ולא ימצא עוד בעולם, ואף שעובר על עשה דתכלת ועל ל"ת דבל תגרע, עיי"ש באורך.

ויש שתירצו [הקה"י שם] שמשום שאנחנו אנוסים שאין לנו תכלת לא עוברים בלאו דבל תגרע. וכיסוד זה כ' השפ"א [ר"ה לא:] ועוד אחרונים. וע"ע בתשובות אביגדור הלוי [שם] שכ' לישב למה לובשים ציצית בלא תכלת וכ' משום שאנחנו אנוסים דאין לנו תכלת.

וכתב 'המגיד מדובנא' ר' יעקב קראנץ בס' המדות [שער הדעת פט"ז] שהטעם שלא ראינו בכל הדורות שמחפשים את התכלת⁸⁰ כמו שמחפשים אתרוג ולולב, משום שהתכלת אינו מעכב את הלבן.

י"א שתכלת הוא למצוה מן המובחר

ועוד דכ' בפנ"י [ב"מ סא:] דהא קי"ל דהתכלת אינו מעכב את הלבן ובדיעבד יוצא בלבן לחוד, ותכלת דכתיב באורייתא היינו למצוה מן המובחר. וכע"ז כ' השבה"ל [ח"א סי' ג'] לשיטת התוס' שמצוה המעכבת היא

ד' חוטין ומראה התכלת דין מדיני המצוה לכתחילה עכ"ל. וע"ע במנחת אשר [עה"ת שם] שכתב כן ותמה על השאג"א והפמ"ג שהק' שזה ביטול עשה.

עוד אימרות מגדו"י ות"ח בענין חידוש התכלת

בענין דעתו של רבי יצחק אלחנן ספקטור מקובנא, מובא בכמה ספרים שהוא היה מראשי המתנגדים, ראה בס' אהל משה [שינרמאן] פ' שלח, ובקובץ גינת ורדים [סאטמר] ט"ז עמ' ר"א. ובקובץ ישורון כרך י' עמ' תערב.

אמנם ראה בס' עין התכלת בהקדמה שמביא מכתב של הגרי"א לקהילת זאמושטץ בפולמוס שהיה בעקבות דרישת חסיד ראדזין לקבור אותו בתכלת והח"ק התנגדו, ושלחו להח"ח ונמנע מלהכריע בנדון זה, ושוב שלחו להגרי"א ספקטור ופסק שאם הלך כן בחייו שיעשו כן גם בקבורתו, וסיים ש'בעצם הענין של התכלת אין בכוחי להזדקק לזה מחמת רוב חולשתי' וכו' ע"כ.

והנה האדמו"ר מראדזין הביא שם בשם הגרי"א ספקטור שכ' לו וזת"ד 'ובזה [שפסק לקבור בתכלת כנ"ל] הראיתי גילוי דעת מפורש שדעתי מסכמת לקיים המצוה דאי לא אחזיק התכלת למצוה לא הייתי מכנים עצמי כלל

⁸⁰ יש שרצו לדייק מדבריו שאפשר למצוא את התכלת ע"י חיפוש ומוכח שסבר שלא נגז, אולם אפשר לדחות כמו שהבאנו לעיל שמציאת התכלת צריכה שתעשה ע"י גדולי הדור עם רוח"ק ושיסכימו עמם רוב הת"ח.

האש ומסתכן לעבוד את עבודת המקדש בשבת על סמך תורתו⁸¹.

ובענין דעת הגרי"ז, סיפר הגרי"ד בן מרן הגרי"ז⁸², כשהיה כבן תשע נסע עם מרן הגרי"ז לעיירת המרפא קריניץ ושם היה קרוב אחד של האדמו"ר מראדזין והוא הפציר מאוד במרן הגרי"ז שיסכים ללבוש התכלת בטלית קטן שלו, והבטיח ליתן לו בחינם בינדיל שלם של תכלת אם יסכים והיה זה שוה הון רב, אולם מרן הגרי"ז לא הסכים, ואח"כ כאשר טייל הגרי"ד עם אביו שאלו לסיבת סירובו המוחלט והרי אינו מזיק דלא יהא אלא לבן.

השיב לו מרן הגרי"ז הסיבה הראשונה היא דהרי כתיב "שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך" וביאר הבית הלוי דשאל אביך ויגדך היא קבלת התורה הנמסרת מדור לדור, וזקניך ויאמרו לך קאי על דברים התלויים במציאות שעל זה אנו צריכים למסורת וללא מסורת לא היינו יכולים לדוגמא לומר על שור שהוא שור האמור בתורה אפילו אם יש בו את כל הסימנים וכן בכל הדברים ועל כן אני נמנע מללבוש את התכלת שכן אין לנו בזה מסורת, ע"כ. עיי"ש עוד ב' סיבות והובאו למעלה.

ויעוי' בארחות רבינו שם שכ' וז"ל ששמע איש מפי איש שהמהרי"ל

בזה, ורק שאני בעצמי יש לי מונעים מבחוץ אשר לא אוכל לקיים המצוה כי יודע אני שדעת הרבה מההולכים לרוח העת לא יהיה רוחם נוחה ממני בזה ויביטו עלי' בפנים נזעמים, ואם כי בדבר מצוה אין להתבייש ולירא מהמתלוצצים, אבל אנכי עוסק כעת בדבר מצוה רבה הנוגע בפקוח נפש כלל ישראל, ולהפיק זממי מוכרח אנכי להראות פנים שוחקות ומסבירות לכל המפלגות כדי שיהיו דברי נשמעין אצלם ולא יעמדו לשטן נגדי, ובענין זה שאני עוסק בו לא יעמוד נגדי אפילו חלול שבת וכ"ש ביטול מ"ע וכו' עיי"ש.

עוד מובא שם בהקדמה לעין התכלת מכתב מהגאון ר' עקיבא יוסף שלזינגר להאדמו"ר מראדזין שבתחילה כשהלך להגאב"ד מבריסק [המהרי"ל דיסקין] הסכים עמו שא"א לפטור עצמו מחיוב זה, אולם אח"כ כשבא אליו שוב אמר לו שאינו יכול להשיב בזה כיון שקיבל מכתב מרבני ק"ק וילנא שהזהירו אותו שלא להשיב בענין זה כלל, עיי"ש.

עוד מובא בס' 'החפץ חיים חייו ופעלו' להרמ"מ ישר ח"ג עמ' תתר"א, שהגרמ"מ זקס שאל את חותנו מרן הח"ח אם אפשר להסתמך על תורתו של האדמו"ר מראדזין בדבר תכלת לאבנט של כהן גדול, השיב לו הח"ח אני לא הייתי מכניס את ראשי לתוך

⁸¹ ויש לציין שגם בציצית הח"ח לא הטיל תכלת, וצ"ל שרק בא לומר שקשה לסמוך על חקירות ודרישות כאילו ולעשות מעשה.

⁸² עובדות והנהגות לבית בריסק ח"א עמ' רס"ז.

דיסקין היה מאוד נגד זה וכל הגדולים היו נגד זה⁸³. ובאגרות וכתבים למרן הגר"ח קנייבסקי [מכתב טז] מובא מכתב שכתב למחבר ששלח לו הוכחות לתכלת, וכ' לו בראש המכתב כל רבותי לא החזיקו מזה וכו' עיי"ש⁸⁴.

והגרא"ז מלצר [בדרך עץ החיים עמ' 466] אחר שדרש וחקר אודות התכלת והביאו לפניו את החלזון ועבר על ספרי בעל התכלת וספרי המתנגדים וראה צביעת התכלת וישב עד שלש בלילה ובסופו של דבר אמר בזה"ל 'אבל רבי חיים [מבריסק] לא לבש טלית עם תכלת'. ובס' מעיל שמואל [להגרש"א יודלביץ קו' הדרת המעיל עמ' י' וכן במעילו של שמואל עמ' רלג] מובא שבתחילה הגרש"א הלך עם תכלת אולם בהוראת הגרא"ז מלצר חדל מלנהוג כן.

וראה בהערה דברי השפת אמת⁸⁵ ודברי רבי צדוק הכהן מלובלין להגאון מראדזין⁸⁶ וכן מובא בשם האבני נזר שהרעיש נגד התכלת.⁸⁷

וכן ראיתי שמביאים [מעשה איש שם, שערי אהרן פ' שלח] שהגאון ר' בצלאל הכהן מוילנא הוציא קו' נגד התכלת בשם 'ויך את המצרי ויטמנהו בחול'⁸⁸. וכן חיבר הרה"ק רבי צדוק הכהן מלובלין ספר שלם להוכיח שלא ללבוש תכלת⁸⁹ וכן נדפס באתו זמן חיבור בשם 'ביטול הראשון למאמר' ע"י הרב יוסף אליעזר בוכהאלטר כנגד מאמר פתיל תכלת של הראדזינר.

ובענין התכלת החדשה כ' בשו"ת רבבות אפרים להגר"א גרינבלט [מהרבנים המפורסמים בארה"ב] (ח"ח סי' שי"ב) כשנשאל על חידוש התכלת, השיב בזה"ל 'אני סובר שהתכלת שמצאו [הארגמון] הוא בספק וכן סוברים הרבה ולא משתמשים בזה' ע"כ. וכן אמר לי הגרמ"ש קליין [רב

⁸⁵ מובא בספר 'מפי ספרים וסופרים' לרש"ד פרידמן על התורה [עמ' קל"ה] מעשה שכשבא האדמו"ר מראדזין אל הרה"ק בעל הישפת אמת, מגור זי"ע לבקש את הסכמתו על התכלת אמר לו השפ"א בביטול 'אה', וכשיצא מלפניו אמר הרה"ק מראדזין עם כל סברא שהיה אומר יכול הייתי לפלפל אבל לחסידישע 'אה' אין לי פתחון פה כלל...

⁸⁶ מסופר [מגילת פולין - האדמו"רים מאיזביצא עמ' 87] שאחרי שהנהיג את התכלת עבר האדמו"ר רבי גרשון חנוך את לובלין ונפגש עם האדמו"ר רבי צדוק הכהן וניסה לשכנעו כי ילבש אף הוא תכלת, סירב הר"צ אף להיכנס לבירור ההלכה ואמר 'קבלה בידי שכל המצוות שיתחדשו עד לביאת הגואל למדתי ברמזיה ממורי האדמו"ר רבי מרדכי יוסף מאיזביצא [שהיה גם סבו של בעל התכלת] ואת מצוות התכלת לא קיבלתי ממנו'. (ועיי"ש המשך הדו"ד).

⁸⁷ קובץ גליונות 'שיח חסידים' [אמשניוב] פ' שלח.

⁸⁸ נגד הס' 'שפוני טמוני חול' של האדמו"ר מראדזין.

⁸⁹ ס' 'פנת יקרת' של קהילת טאמשוב לובלין.

⁸³ ויש להעיר על מה שמובא שם שסיפר ת"ח א' להסטייפלר שהר"ר הרשל מלצר [צבי יהודה בן הגרא"ז רב ברחובות] שאל את הגר"א קוטלר אם להטיל תכלת מספק והשיב שאם לא יועיל לא יזיק, אולם בתולדות על ה' צבי מלצר (נדפס בהמעין נ') מובא שתשובה זו קיבל הרצ"מ מהרב הרצוג. [וגם שם צויין שהגרא"ז התנגד] ועתה שמעתי על א' מנכדי הגרא"ז מלצר הרה"ג ר' גרשון מלצר שבירר סוגיא זו ויצא לו שיש ללבוש תכלת וכך מורה לשואליו [עכ"פ שילבשו בצנעא]

⁸⁴ יש לציין ששמעתי שהגרמ"מ קארפ נכנס למרן הגר"ח קניבסקי ואמר שיש לו הוכחות על התכלת וכו' והגר"ח התיר לו לילך עם התכלת. ונראה שאי"ז סתירה למה שמבואר בשמו שהשיב בע"פ ובמכתבים כמה פעמים שאין ראוי לילך עם תכלת, משום שזה ודאי דעתו האישית [אחר שבירר את הסוגיא וע"פ מה שקיבל מהקה"י ומהחזו"א] אלא שמתיר למי שבירר ויצא לו שצריך ללבוש שיכול לעשות כפי מה שעלה בידו, ואין הגר"ח רוצה לכפות את דעתו [בענין זה] על רבנים שסוברים אחרת, כנלענ"ד.

שכונת אור החיים ב"ב] 'שאינו מחפש טעמים למה לא ללבוש תכלת, ומספיק לו שרבו הגר"ש וואזנר לא לבש'.

ושמעתי מפי בעל המעשה⁹⁰ שהיה אצל מרן הגרא"מ שך וישבו לפניו אנשים שדברו עם מרן בענין התכלת [של ראדזין] ופנה מרן אל הגר"ש קרליץ ושאלו אתה הרי הכרת את הח"ח, האם הוא לבש תכלת? והשיבו הגר"ש שהח"ח לא לבש תכלת, ובזה נגמר הדיון בענין זה והאנשים הנ"ל עזבו את הבית.⁹¹

וכן כתב הג"ר יצחק יוסף [ילקוט יוסף סי' ט' ס"ג] אחר האריכות בכל הסוגיא הזאת, וסיים 'ועל כל פנים אצלינו הספרדים ועדות המזרח לא ראינו מנהג זה אצל רבותינו וזכינו להכיר את ראש הישיבה מורינו הג"ר עזרא עטייה והגאונים רבי יעקב עדס ורבי עובדיה הדאיה ועוד, ואף אחד מהם לא חשש להחמיר שמא זה התכלת ושמא יש כאן קיום מצות עשה מן התורה ומוכח שלא חשו לזה'. והגר"י רצאבי ג"כ הביא דברי המתנגדים [שו"ע המקוצר סי' ט', וראה גם בחוברת 'נפלאות מתורתך' משיעורו בפ' שלח שהאריך לשלול חידוש התכלת].⁹²

צריך להשים גם בטלית גדול, והשיב שא"י חומרא אלא קולא שמיקל בכבוד חכמים לומר שאין בלבישת התכלת זלזול בכל גדולי הדורות שלא לבשו תכלת והוא עדיף מהם, וגם שאינו חושש [לעשות כ]סברת הקראים שאומרים שאין לבן מן התורה, ואינו חושש לדברי חז"ל שהתכלת אין מעכב את הלבן, וכ"ז קולא ולא חומרא, ועוד שמובא בשער הכוונות שאין בנו כח להטיל תכלת בזמן שאין ביהמ"ק, ונמצא שהוא בונה מזבח בזה"ז ומקריב עליו קרבן וכמי שאינו לובש ציצית, ולכן אדרבה צריך להחמיר להטיל בטי"ג רק חוטי לבן כדי לקיים מצוות ציצית כהלכתה, ע"ש באורך.

⁹⁰ הרב ריינהולד מירושלים.

⁹¹ וכע"ז מובא במכתבים ומאמרים למרן הגרא"מ שך, מכתב שכי' לאחד שרצה להחמיר ולומר הלל ביום העצמאות והשיב לו הרב שך 'וכי אתה יותר מחמיר מהחזו"א'...

⁹² וראה בקובץ 'עץ חיים' כ"ח [אלול תשע"ז] מהרב משה רחמים שעיו מחבר ספרי מחקרי ארץ ועוד ספרים רבים] שהשיב לאדם ששאל שהוא מחמיר ללבוש תכלת בטי"ק האם

דברי הנחרצים של הערוך השולחן בענין חידוש התכלת

ולחיתום הענין נעתיק את דבריו הנחרצים של הגאון ר' יחיאל מיכל הלוי אפשטיין אב"ד נובהרדוק בספרו ערוך השולחן [סי' ט' סי"ג] שסיכם את הענין במילים קצרות וברורות וז"ל 'ובעונותינו מזמן שנתפזרנו אין לנו תכלת ואין אנו יודעים מזה כלל וכו' ומ"מ אנחנו מקיימים המצוה כתיקונה דהתכלת אינו מעכב את הלבן. ודע שאיזה שנים ספורות שאחר התפאר שמצא החלזון ועשה ממנו תכלת והמשיך אחריו איזה אנשים אך לא היה לו שומע מגדולי הדור ומכלל ישראל ונתבטל הדבר עד כי יבוא גואל צדק בב"א.

סיכום חלקי של הטעמים שנאמרו ע"י גדולי ישראל

א. התפארת ישראל – 1. אין ידוע לנו איזה מין הוא חלזון התכלת, וכן א"א לדעת איזה צבע כשר לתכלת [שלא ידוע הסימנים לבודקו] 2. חשש כלאים. 3. הגאונים ביטלו.

ב. הבית הלוי – 1. [נוסח א'] לחדש מצוה צריך מסורת. 2. [נוסח ב'] היות וידעו מהצבע ולא צבעו בו נחשב כמסורת שאי"ז התכלת. 3. נגזו 4. על התכלת לא נאמר לדורותם. [5. ל"א ספד"א לחומרא].

ג. הישועות מלכו – 1. האמוראים גזזו את התכלת. 2. אחרי רבים להטות. 3. לא מוכרע אם מערבים סממנים בתכלת. 4. על התכלת לא נאמר לדורותם.

ד. הגרי"פ פערלא – 1. נגזו 2. על התכלת לא נאמר "לדורותם" 3. אם אינו התכלת עובר בלא תשא.

ה. מעשי למלך – 1. נגזו. 2. גזירה משום כלאים 5. אם אינו התכלת מגרע חוט לבן ופסול.

ו. הגרי"ז סולוביצ'יק – [בנוסף לטעמים הנ"ל] אין להטיל מספק דבעינן מין כנף.

ז. החזון איש – 1. וודאי שאין זה הצבע. 2. הלכה כרבים [3. שמא יטיל תכלת בסדין].

ח. הסטייפלר – 1. לא עושים דבר חדש בלי מסורת. 2. רבים מגדולי ישראל התנגדו.

ט. הגרי"ש אלישיב – 1. נגזו 2. בעינן מין כנף 3. מסורת שאי"ז התכלת [עי' בפנים] 4. אין וודאות שזה תכלת. 5. אין הכרעה אם מערבים סממנים אחרים. 6. זה מין טמא ובעינן מן המותר בפיו.

י. הגרב"צ אבא שאול – 1. חשש קלא אילן 2. זלזול באבותיו שלא חשו לזה.

יא. הגראי"ל שטינמן – 1. אין ידוע מין התכלת. 2. צריך מסורת.

יב. הגר"מ שטרנבוך – 1. נגזו. 2. ספק רחוק שזה התכלת. 3. בל תוסיף 4. בל תגרע. 5. חשש יוהרא. 6. לא תתגודדו. 7. אין הכרע אם מערבים סממנים. 8. אין דין ספד"א לחומרא. 9. צריך מסורת.

יג. הגר"נ קרליץ – 1. לא יודעים מה הצבע 2. לא יודעים צורת הצביעה 3. לא יודעים מהו החלזון. 4. צריך מסורת [או אדם גדול עם רוח"ק ושיסכימו עמו רוב חכמי ישראל].

יד. הגר"ח קניבסקי – 1. נגזו. 2. וודאי אינו התכלת 3. בל תוסיף 4. שלא יחשבו שזה תכלת 5. צריך קבלה ומסורת. 6. על תכלת לא נאמר לדורותם.

מקורות לדיונים בענין דחיית ההוכחות למציאת חלזון התכלת

לגבי דג הדיו 'דיונון' של ראדזין, הדברים ידועים וכבר בזמנו רבים מגדו"י דחו את הזיהוי מכמה סיבות, [ויש לציין שאחד הטעמים שהוזכר בהרבה ספרים הוא שהדג טמא ולמצוה צריך מן המותר בפ"ך ע"י בשו"ת נובי"ת או"ח ג' שהסתפק בזה, ובאבני נזר או"ח ט"ו כתב שבציצית שהוא תשמיש מצוה אין חסרון של טמא עיי"ש, וטענה זו שייכת גם על החלזון המורקעס ואכמ"ל]. אמנם עדיין יש רבים שסבורים שהוא הנכון וכדלהלן. ובישועות מלכו סי' ב' כתב על דג הדיו ב' טענות מצד הזמן שזה הדג נמצא בכל שנה בחדשה ימצאנו ומצד המקום כי נמצא גם בימים אחרים, וכמו כן יש לטעון נגד הפורפורה.

ולגבי חלזון ה'מורקעס', ראשית יש לציין שהתפארת ישראל בהקדמה למס' שבת בענין בגדי כהונה מאריך בסימני החלזון שהובאו בגמרא וברש"י ורמב"ם, ומביא שם שלדעת החוקר געזניוס החלזון הוא 'פורפור שנעקע', אמנם התפא"י דחה זיהוי זה מחמת המסורת שלנו שתכלת דומה לרקיע שהוא כחול בהיר ואילו חלזון זה צבעו כחול כהה.

ומרן הגר"ח קניבסקי השיב [אגרות וכתבים ט"ז] לאחד ששלח לו חוברת על התכלת כל רבותי לא החזיקו מזה וכו' וגם ראיתי ת"ח בזמנינו שהדפיס קונטרס להשיב לכל טענותיהם של היום וכו', ע"כ. וכן הגר"א וייס בתשובה המובאת למעלה, דחה את הראיות, וראה בקונטרס 'תכלת דחלזון' [ר"א הול] עם הסכמה ארוכה מהגר"מ שטרנבוך [ונדפסה בתשוה"נ ח"ו ס"ג] ובתו"ד כ' שכל תירוצי המחזיקים בתכלת דחוקים ורחוקים מהאמת, וסיים שם שראוי להפיץ הקונ' לזכות את הרבים, ומרן הגר"ח קניבסקי הצטרף להסכמה והוסיף שגם החזו"א התנגד.

ושמעתי בשם הגאון ר' שלמה פישר שהתבטא בערך בזה"ל 'שהתכלת של ראדזין הוא עפרא דארעא וגם התכלת החדשה אינה נכונה', וכן הגר"ד לנדו כתב השגות מכת"י על א' מהחיבורים שבאו להוכיח על התכלת, ודעתו שם שההוכחות חלשות וחיצוניות ואין בהם ממש. ועוד ראה קונ' 'בין תכלת לארגמן' [מכון דרך התורה ר' ישראל טופרוביץ'] שכ' טענות רבות נגד חלזון זה, ומביא שיש ב' סוגי חלזון של תכלת

כמש"כ היד רמה (סנהדרין צא.) א' שנועד לצבוע בגדים והוא המורקעס והב' לצבע תכלת של התורה.

עוד האריכו בזה לדחות הראיות בעד התכלת ולהראות שסימני חז"ל לא מתאימים לחלזון זה [ואחרים כמותו] בקונ' 'תכלת וארגמן' [ר"מ אדלר בהסכמת הגר"ע אוירבך] וקו' רחשי לב [ר"נ אוחנה], וכן קו' 'התכלת מאיי אלישה'⁹³ בהסכמת הגר"ר שלמה פישר והגרז"נ גולדברג ועוד רבנים, [ויש לציין שבשנת תר"ן נדפס חיבור נגד התכלת של ראדזין בקובץ אוצר הספרות ג' ע"י הר"מ רבינוביץ בשם התכלת מאיי אלישה]. וקונ' 'כולו הפך לבן טהור הוא', וכן בקובץ 'מבי מדרשא' על עניני ציצית שיו"ל ע"י כולל דישיבת מיר ירושלים תשע"ח, האריך הרב משולם בנדהיים לפקפק על כמה מהראיות לזיהוי זה.

ועתה נדפס בקובץ 'עץ חיים' באבוב קובץ ל אלול תשע"ח, מאמר ארוך מהרב חיים רוטר [מרבני אלעד] שהביא ג"כ הרבה טענות נגד התכלת החדשה גם שאינה מתאימה עם סימני חז"ל, [והביא שם דברים מאחד החוקרים הידועים בתחום זה שאמר 'ישנם תשעה סימנים ספציפים שנאמרו במסורה לגבי זיהוי החלזון לתכלת שאם לוקחים את כולם יחד הם כמו טביעת אצבעות שמכוונות אל שבלול הינטינה, ואילו לגבי המורקעס חוץ מזה שהוא שבלול אין לו אף אחד מהסימנים']. עוד הביא שם הרבה חששות פסלות מחמת חוסר ידיעה בעשיית התכלת וכיוצ"ב עיי"ש באורך.

וע"ע בקובץ גינת ורדים [סאטמר] ס"ז מהר' נח דוד איזיקוביץ מאמר ארוך מפורט ויסודי בשם 'כליל תכלת' לבדוק האם סוגי התכלת השונים מתאימים לסימני חז"ל והראשונים, (ושם מביא חמשה מינים אפשריים של חלזון התכלת) ומתוך כ"א סימנים רק ששה מתאימים למורקעס, ואילו להינטינה ודג הדיו ועוד מין אחר רובם תואמים⁹⁴.

ועוד נמצא אצלי קונטרס ארוך של ת"ח א' מקרית ספר שבירר בארוכה את הטענות בעד ונגד הארגמן, ומסקנתו שההוכחות חלשות ויש עליהם קושיות גדולות, וגם אינו תואם הרבה מסימני חז"ל והראשונים.

⁹³ ע"ש הפסוק ביחזקאל כ"ז ז' 'תכלת וארגמן מאיי אלישה' ומתרגמין מאיטליה, שעפ"י חידש האדמו"ר מראדזין את דג הדיונון שנמצא באיטליה.
⁹⁴ בסוף החוברת מצורף הטבלה שערך שם כותב המאמר.

וע"ע בקובץ בית אהרן וישראל מקו' קי"ט והלאה, ובקו' קי"ט כ' הר"מ שלזינגר שבתחילה סבר שהתכלת של ראדזין דחוייה לגמרי כמו שסוברים רבים אולם כשנכנס לעובי הקורה ראה שאפשר ליישב את כל הקושיות והאריך בזה שם, ׀ולדוגמא מיישב את הטענה המפורסמת שבאופן הצביעה של תכלת ראדזין אפשר לעשות צבע כחול מכל בעל חי, ומביא שם ליישב שאף שיצא צבע תכלת מכ"מ לא נספג בצמר רק ע"י הדג הנ"ל, עוד אמרו לי שטענה זו שייכת רק בצורת צביעה מסוימת שחשבו בתחילה, ואילו כשצבעו אח"כ בצביעה אחרת אין שייכת טענה זו וכותב שם שהראה את דבריו להרבה רבנים גדולים והסכימו עם דבריו.

וכן ראה בקובץ אור ישראל י"א מאמר מהג"ר שלמה אנגלארד להראות שאין שום הוכחה שהמורקעס הוא התכלת של התורה ואדרבה הדיונון הוא התכלת האמיתי, וראה עוד שם קובץ כ"ח ל"א ל"ו דיונים ארוכים מת"ח וחוקרים בעד ונגד סוגי התכלת השונים. וכן בקובץ 'המעין' לז מאמר מר' שלמה אפשטיין לדחות את זיהוי הארגמון.

ורואים מכל זה שאין אף חלזון או דג שמוסכם אצל החכמים והחוקרים שהוא התכלת, וזה פוסל מין זה וזה פוסל מין זה, ומי יכריע במבוכה גדולה זו, ויאמר שהמין שלו הוא האמיתי, וחייבים להטיל אותו בציצית.

טבלא עם סימני החלזון

תוספת 2020

מין / סימן	סימן הכרחי	ראדיון סעפאי	הערצאג יאנטינא	מיורעקס	הארס-שאה קרעב	דשייענט סקויד
גופו דומה לים	✓	✓	✓			✓
בריותו דומה לרג	✓	✓	✓			✓
עולה א' לע' שנה	✓	אולי	✓			✓
נרתניקו גדל עמו	לא	✓	✓	✓		✓
גידים ועצמות	שניהם שוין					
אינו בעל אברים		✓	✓	✓	?	✓
מום דומה לנחש	לא	✓	✓	✓	?	✓
רפואה למכה בפי הטבעת	לא	✓				?
דמות החלזון לאונקליות		✓	✓	✓	?	✓
רוקק את דמו		✓				✓
ברר יורד בחלזון		✓				✓
מקום מציאת החלזון	✓	✓	✓	✓		✓
אופן צירת החלזון	✓	✓	✓		?	✓
מין ששוין בה צידה	✓	✓				✓
מפרכס כששולין מהים		✓			?	✓
מראה הרם	✓	✓	?		אולי לרשיו	✓
דם מופקיד פקיד		✓	✓	✓		✓
פציעת החלזון	✓	✓			?	✓
שיעור דישוה ברם	✓	✓	?		?	✓
צבע המתקיים	✓	✓	?		?	✓
עומד ביפיו (בדיקות)	✓	✓	?		?	✓

גיעת ורדים עמוד מס 227 קובץ תורני לענייני הלכה ואגדה - טז תלמידי וחסידיו סאטמאר הודפס ע"י תכנת אוצר החכמה